

Інтерсекційне оцінювання політичної та електоральної участі в Україні

Липень 2020

Інтерсекційне оцінювання політичної та електоральної участі в Україні

Липень 2020

Вірджинія Аткінсон
Мередіт Апплгейт
Олександра Палагнюк
Юлія Кривінчук
Жозефіна Дайєр

Автори висловлюють вдячність Гіларі Коллінс, Надії Пашковій, Марині Піскорській, Ребецці Аабєрг та Ешлі Лоу за їхній внесок та рецензію

Canada

Цей звіт розроблений Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. Будь-які думки, висловлені у цій публікації, належать авторам і не обов'язково відображають погляди Міністерства міжнародних справ Канади або уряду Канади.

Інтерсекційне оцінювання політичної та електоральної участі в Україні

Авторське право © Міжнародна фундація виборчих систем, 2020. Усі права захищені.

Заява про дозвіл: жодна частина цієї публікації не може бути відтворена в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включаючи фотокопіювання, запис або будь-який інший спосіб зберігання й пошуку інформації, без письмового дозволу Міжнародної фундації виборчих систем (IFES).

Запити на отримання дозволу повинні містити таку інформацію:

- Опис матеріалу, дозвіл на копіювання якого бажають отримати.
- З якою метою буде використано скопійований матеріал і в який спосіб.
- Ваше ім'я, посада, назва компанії чи організації, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та поштова адреса.

Будь ласка, надсилайте всі запити на отримання дозволу до:

International Foundation for Electoral Systems

2011 Crystal Drive, 10th Floor

Arlington, VA 22202

Email: editor@ifes.org

Fax: 202.350.6701

Автори фото:

Обкладинка: Андрій Павленко

Сторінка 18: Роман Шаламов

Сторінка 20: Роман Шаламов

Сторінка 21: Анастасія Каліманська

Сторінка 36: Роман Шаламов

Про Міжнародну фундацію виборчих систем (IFES)

Поінформовані та наділені повноваженнями громадяни є найважливішим компонентом здорової та стійкої демократії. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) працює над посиленням участі, впливу та представництва громадян у політичних процесах та структурах управління.

Основним напрямком діяльності IFES є включення традиційно недостатньо представлених соціальних груп, таких як жінки, люди з інвалідністю, молодь, корінні народи, представники ЛГБТК, а також етнічних та релігійних меншин. IFES використовує інтерсекційний підхід для своєї діяльності у сфері інклюзивності, який гарантує, що особи із комплексними соціальними ідентичностями мають право голосу. IFES працює над посиленням політичної залученості наступними шляхами:

- Надання технічної підтримки органам адміністрування виборів у питаннях втілення міжнародних стандартів, а саме Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (КПОІ) та Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW);
- Розширення прав і можливостей організацій громадського суспільства та традиційно недостатньо представлених соціальних груп, таких як жінки, люди з інвалідністю, молодь, корінні народи, представники ЛГБТК, етнічних та релігійних меншин для адвокації за рівні права;
- Надання підтримки громадянам щодо визначення найкращих практик через ознайомлення з такими глобальними інструментами як боротьба із [насильством щодо жінок під час виборчих процесів](#), посібника [«Рівний доступ: як включити осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів»](#) та онлайн ресурсу [ElectionAccess.org](#).

З 1994 року Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) відіграє ключову роль у становленні та модернізації демократичних виборчих процесів та інституцій в Україні. За цей час IFES отримав репутацію надійного джерела інформації для об'єктивного аналізу, оцінки та висококваліфікованої технічної допомоги у сфері реформування виборчого законодавства в цілому та політичного фінансування зокрема, а також адміністрування виборів, посилення спроможності громадянського суспільства і вивчення громадської думки. На сьогодні IFES реалізує в Україні три наступні проекти:

- Програма «Відповідальна та підзвітна політика в Україні», який фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID),
- Проект «Забезпечення ефективної участі громадян у впровадженні реформ для ґендерної рівності», який фінансується Міністерством міжнародних справ Канади (Global Affairs Canada) та
- Проект «Зміцнення законодавчих та виборчих процесів шляхом посилення громадської участі та надання технічної допомоги», який фінансується Британською допомогою від уряду Великої Британії (UK aid).

Зміст

Список скорочень	6
Коротке резюме	7
Передісторія	8
Методологія	23
Що таке інтерсекційність?	25
Який зв'язок між інтерсекційністю та політичною участю?	28
Що таке «інтерсекційна система оцінювання» IFES?	30
Можливості та вразливі аспекти	32
Ключові результати оцінювання	35
Стримуючі та мотивуючі фактори щодо активної участі в громадському та політичному житті	37
Громадянська активність	39
Участь у політичному та виборчому процесах	41
Рекомендації	50
Додаток 1	55
Додаток 2	58

Список скорочень

CEDAW	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
IFES	Міжнародна фундація виборчих систем
БДІПЛ	Бюро демократичних інститутів і прав людини
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ГОЛЗІ	Громадські об'єднання людей з інвалідністю
ДВК	Дільнична виборча комісія
КПОІ	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю
ЛГБТК	Лесбійки, геї, бісексуальні, трансгендерні та квір-люди
МПГПП	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
МПС	Міжпарламентський союз
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НАІУ	Національна Асамблея людей з інвалідністю України
НУО	Неурядова організація
ОБСЕ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВК	Окружна виборча комісія
ОГС	Організація громадянського суспільства
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЧП	Член парламенту

Коротке резюме

Історично виключені соціальні групи громадян в Україні, такі як жінки, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (ВПО) та представники ЛГБТК-спільноти стикаються із різноманітними бар'єрами і дискримінацією на шляху своєї участі в політичному житті. Люди, які ідентифікують себе з однією або кількома такими ідентичностями, наприклад, жінки з інвалідністю або молодь із числа ВПО, мають унікальний досвід, котрий часто не враховується при розробці та впровадженні виборчої та політичної діяльності. Інтерсекційність або взаємопов'язаний характер різних соціальних ідентичностей стосується влади і, таким чином, має глибокий вплив на розуміння динаміки політичного залучення та виключення.

Дане інтерсекційне оцінювання спрямоване як на визначення можливостей організацій громадянського суспільства (ОГС) для створення коаліцій, так і вразливих аспектів, які можуть вплинути на політичну участь конкретних груп. Дослідження для даного оцінювання, проведеного IFES наприкінці 2019 року, включало теоретичний аналіз, інтерв'ю із ключовими «гравцями» урядового, медіа та громадського секторів, обговорення у фокус-групах та отримання «зворотнього зв'язку» від ключових зацікавлених сторін. Основні висновки та рекомендації, отримані в результаті даного оцінювання, нададуть особам, які приймають рішення на всіх рівнях влади, національним ОГС та міжнародним організаціям можливість зрозуміти інтерсекційну природу дискримінації в політичному житті, а також пропозиції щодо нівелювання її негативного впливу.

Інтерсекційні міркування поки що не досить активно використовуються у внутрішніх практиках та зовнішньому програмному плануванні серед ОГС в Україні. Зазвичай, ОГС, які представляють різноманітні соціальні групи, досі не дуже активно координують між собою або не створюють коаліцій для адвокації спільних інтересів, а також, як і раніше, ставляться до своєї аудиторії як до однорідних груп. Наприклад, більшість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) — жінки, проте жіночі ОГС не обов'язково включають внутрішньо переміщених жінок на керівні позиції або спрямовують свої програми для вирішення унікальних проблем, із якими стикаються внутрішньо переміщені жінки. Так само роми з інвалідністю зазнають стигми та дискримінації, як за ознакою етнічної приналежності, так і за інвалідністю. Однак роми, в основному, не входять до громадських об'єднань людей з інвалідністю (ГОЛЗІ), а в ромські організації не включають людей з інвалідністю.

Українці мають високий рівень політичної байдужості та недовіри до політики. Для ВПО з інвалідністю це розчарування політичним життям є обурливим, оскільки вони стикаються із багаточисельними бар'єрами, включаючи логістичні перешкоди на шляху до отримання відповідної документації для голосування та архітектурно недоступну виборчу дільницю. Жінки з інвалідністю та представники ЛГБТК-спільноти стурбовані питаннями особистої безпеки та захисту під час участі у політичному житті, але поки що спільно не виступають за поліпшення умов. Регіональна геополітика ускладнює внутрішню політику, оскільки люди, що належать до неправославних релігій, зазнають переслідувань на окупованих територіях Криму, а також на тимчасово окупованих територіях Донбасу.

Незважаючи на бар'єри на організаційному та індивідуальному рівнях, існують значні можливості, які можна використати для посилення різноманітності та залучення в громадянське та політичне життя. В Україні існує велика кількість ОГС та активістів, відданих своїх справі, які

наполегливо працюють задля досягнення рівності та доступності до політичного життя. Україна ратифікувала міжнародні угоди, які захищають права жінок та людей з інвалідністю. Також існує національне законодавство, що забороняє дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, етнічної приналежності та національності. Новий Виборчий кодекс включає положення щодо захисту жінок, людей з інвалідністю та ВПО, а Центральна виборча комісія визначила інклюзивність як ключовий пріоритет. В Україні досить високий рівень Інтернет-покриття, що робить доступною політичну інформацію в онлайн-режимі для молодих людей та ВПО, незалежно від того, де вони наразі перебувають.

Дане оцінювання було розроблене щоби бути якомога більш інклюзивним (всеохоплюючим), водночас IFES визнає, що тут не враховано всього можливого досвіду та перспектив. Рекомендації, сформовані в результаті даного оцінювання, були розглянуті представниками ОГС, активістами та лідерами спільнот. Вони спрямовані на те, щоби створення дискурсу про виборчі та політичні права було цілеспрямовано більш інклюзивним для всіх українців.

Передісторія

Забезпечення повноцінної участі громадян у виборчому процесі визнається однією з найважливіших основ демократії у всьому світі. Але багато країн стикаються з проблемами захисту політичних та виборчих прав тих груп громадян, які зазнають дискримінації. Люди з різною соціальною ідентичністю, в тому числі жінки, люди з інвалідністю, ВПО, представники національних меншин (наприклад, роми) та ЛГБТК, зазнають різних дискримінаційних утисків в політичному та суспільному житті, що нерідко призводить до їхнього виключення з політичного життя та процесів формування політики. Для того, аби їхній голос був почутим і врахованим, надзвичайно важливо визначити та оцінити наявні проблеми і запропонувати контекстно виправдані рішення для усунення бар'єрів та забезпечення повноцінної участі таких категорій громадян.

Україна зробила певні позитивні кроки для захисту прав традиційно недостатньо представлених груп населення, а також щодо забезпечення рівних можливостей для участі усіх громадян в різноманітних сферах суспільного життя. Та попри певний досягнутий прогрес, обумовлений ратифікацією міжнародних угод про боротьбу з дискримінацією та внесенням змін до національної нормативно-правової бази в частині захисту соціально вразливих груп громадян, Україна надалі потребує комплексної правової реформи, аби усунути прогалини в чинному антидискримінаційному законодавстві і впровадити ефективні національні механізми правового захисту. Рівність прав і свобод усіх громадян України закріплена положеннями статті 24 Конституції України: *«Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками»*.

Однак наведений перелік ознак не є вичерпним, адже він не охоплює вік, непрацездатність, сексуальну орієнтацію або інші подібні аспекти особистості, що в результаті ускладнює забезпечення реального захисту від дискримінації за усіма ознаками. У 2005 році Україна досягла значного прогресу, ухваливши Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», яким визначаються та забороняються інші види дискримінації. Цей закон

став основою для протидії дискримінації за ознакою статі, а також новою відправною точкою для вирішення проблеми відсутності рівних можливостей для чоловіків і жінок у повноцінній реалізації ними своїх прав.

Аби гарантувати жінкам доступ до участі у політичному процесі, Україна ратифікувала ряд міжнародних та регіональних угод, зокрема Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок (CEDAW)¹ у 1981 році. Стаття 7 Конвенції зобов'язує уряд України вживати заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і, зокрема, забезпечувати жінкам на рівних умовах з чоловіками право голосувати на виборах та обиратися на публічні посади, брати участь у формуванні державної політики та бути членами неурядових організацій (НУО). Україна також зобов'язується виконувати положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), яким вимагається забезпечення виборчих прав для усіх громадян. В процесі реформування ґендерної політики, що розпочався на початку 2000-х років, в Україні на законодавчому рівні була успішно впроваджена ґендерна квота для депутатів парламенту, як це визначається Законом про політичні партії 2001 року. Однак закон «Про вибори народних депутатів України» не містить аналогічного положення, що дозволяє політичним партіям уникати виконання цієї вимоги; також законом не передбачені жодні санкції за недотримання законодавчих приписів. Із прийняттям у грудні 2019 року нового виборчого кодексу, для проведення виборів на усіх рівнях передбачена значно ефективніша система ґендерних квот, включно з положенням про відмову у реєстрації виборчого списку політичної партії, якщо він не відповідає вимогам квотного принципу.

Правова база України в частині протидії дискримінації за ознакою інвалідності зазнала певного розвитку після ратифікації у 2009 році Конвенції про права осіб з інвалідністю (КПОІ). Ратифікувавши Конвенцію, уряд України взяв на себе зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства та державної політики з положеннями КПОІ для забезпечення прав людей з інвалідністю,² включаючи виборчі права, зазначені у статті 29. Зокрема, Комітет ООН КПОІ вітає зусилля України щодо визнання жестової мови офіційним засобом спілкування, призначення Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю та затвердження «Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року. Новий виборчий кодекс заохочує здійснення аудиту приміщень для голосування на предмет забезпечення безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю і передбачає, що до 2025 року усі виборчі дільниці мають бути повністю доступними. Водночас, попри досягнутий прогрес у забезпеченні виборчих прав громадян з деякими видами інвалідності, чинне законодавство надалі виключає з виборчого процесу людей з психосоціальною та інтелектуальною інвалідністю. Конституція України забороняє особам, що визнані судом недієздатними, голосувати або балотуватися на виборні посади, що порушує положення статті 12 КПОІ про забезпечення права людей з інвалідністю на рівність перед законом. Термін «недієздатний», який використовується в Конституції України для обґрунтування таких рішень, також широко розглядається спільнотою людей з інвалідністю як неприйнятна мова щодо спроможності.

¹ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Управління Верховного комісара ООН з прав людини, грудень 1979 р. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>

² Заключні зауваження за розглядом початкової доповіді України. Комітет ООН з прав людей з інвалідністю, вересень 2015 р. <https://www.refworld.org/publisher, CRPD,, UKR,55eacd4,0.html>

Із початком військового конфлікту у 2014 році, Україна намагалася забезпечити виборчі права тим ВПО, які змушені були покинути свої домівки в Криму, у Донецькій та Луганській областях. Міжнародно-правові рамки вимагають від уряду України вжити усіх необхідних заходів для інтеграції ВПО до нових громад та забезпечення їхньої політичної участі і повної реалізації ними своїх виборчих прав. *Принцип 22 Керівних принципів щодо внутрішньо переміщених осіб*³ утверджує право ВПО на участь у виборах та суспільному житті незалежно від їхнього місця перебування в межах країни.

Після вимушеного переміщення ВПО були позбавлені можливості голосувати на місцевих виборах, а на парламентських виборах вони могли голосувати лише одним з двох бюлетенів (в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі). У цій частині новий виборчий кодекс також є більш прогресивним. Відтепер ВПО та трудові мігранти зможуть реалізувати свої виборчі права на усіх майбутніх національних виборах, в тому числі на призначених на жовтень 2020 року місцевих виборах. Виборчий кодекс вносить зміни до Закону України «Про Державний реєстр виборців», зокрема в частині визначення виборчої адреси, яка може тепер не співпадати з їхньою адресою офіційної реєстрації за місцем проживання («прописки»). Стаття 8 Закону «Про Державний реєстр виборців» доповнена новим положенням, згідно якого за мотивованим зверненням виборця орган ведення Реєстру може визначити іншу виборчу адресу виборців, аніж місце їхньої офіційної реєстрації. Для зміни виборчої адреси виборцям потрібно буде надати один із документів, що підтверджує фактичне місце їхнього проживання: довідку про взяття на облік ВПО, договір оренди житла, свідоцтво про ведення підприємницької діяльності або про право власності на житло, документ, що засвідчує перебування в шлюбі, родинних відносинах або догляд за особою, місце проживання якої зареєстроване відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання».⁴

Хоча правова база щодо захисту прав національних меншин залишається фрагментарною та застарілою, шляхом прийняття «Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини» на період до 2020 року Україна продемонструвала свою готовність забезпечувати захист національних меншин від дискримінації та прагнення держави покращити становище ромської громади. Стратегія була доповнена відповідним Національним планом дій щодо її реалізації, в тому числі регіональними планами заходів, і має на меті впровадження конкретної стратегії для забезпечення доступу до прав ромів в Україні. Однак, згідно зі звітом Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) про оцінку становища ромів в Україні,⁵ державі не вдалося впровадити дієвий антидискримінаційний підхід у цих програмних документах, як і забезпечити конкретні потреби ромських жінок. Крім того, документи не передбачають стратегічні цілі, чіткі показники їх досягнення, необхідні бюджетні кошти або ефективні механізми задля їхньої реалізації та оцінки, які забезпечують ефективну участь ромів у цих заходах. Роми не були залучені до розробки проекту Стратегії та Національного плану дій, і з ними не було проведено відповідних консультацій.

³ Керівні принципи щодо внутрішньо переміщених осіб, Принцип 22. Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, липень 1998 р. <https://www.refworld.org/docid/3c3da07f7.html>

⁴ Виборчий бюлетень Міжнародної фундації виборчих систем № 100, січень 2020 р. <https://ifesukraine.org/ifes-ukraine-election-bulletin-100-december-16-2019-january-12-2020/?lang=en>

⁵ Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, серпень 2014 р. <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>

У 2015 році після значних адвокаційних зусиль Європейського Союзу та місцевих ОГС в Кодексі законів про працю України (у статті 2) до переліку ознак, що передбачають захист від дискримінації, були додані ґендерна ідентичність та сексуальна орієнтація, що відповідає мінімальним стандартам Директиви ЄС 2000/78 про рівність у сфері зайнятості. Однак необхідно надалі здійснювати постійний моніторинг, аби унеможливити виключення ґендерної ідентичності та сексуальної орієнтації з переліку ознак, що вимагають такого захисту.

У рамках виконання Україною Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму,⁶ був прийнятий перший всеохоплюючий рамковий антидискримінаційний Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».⁷ Цей правовий документ, прийнятий у 2012 та доповнений у 2014 році, став відправною точкою для подальшої реформи антидискримінаційної політики в Україні. Закон окреслює правові принципи запобігання та протидії дискримінації і спрямований на забезпечення рівного доступу громадян до реалізації їхніх прав. Затверджена у 2015 році Національна стратегія у сфері прав людини також зобов'язує уряд запобігати та протидіяти дискримінації.

Політичні потрясіння в країні, обтяжені тривалою економічною кризою, російською агресією, значними змінами в політичному житті та зростаючою соціальною незахищеністю, лише ускладнили ситуацію для людей з різними соціальними ідентичностями. Президентські та дострокові парламентські вибори в Україні 2019 року продемонстрували необхідність як забезпечення рівного доступу вразливих груп громадян до належної реалізації ними своїх прав, так і підвищення рівня їхньої участі у виборчому процесі.

На парламентських виборах у липні 2019 року очевидно збільшилася кількість жінок-кандидаток, які змагалися за мандат народного депутата. Із 22 партій, які балотувалися в парламент, у списках 13 партій кількість жінок складала принаймні 30 відсотків. Проте у багатьох випадках жінки займали непрохідні позиції. У 24 з 199 одномандатних округів жінок-кандидаток зовсім не висували.⁸ Як результат, жінки отримали 21 відсоток⁹ від загальної кількості парламентських мандатів, що є найвищим показником жіночого представництва у Верховній Раді за весь час незалежності, починаючи з 1991 року. І попри те, що український парламент все ще відстає від великих європейських країн за рівнем жіночого представництва, в глобальній базі даних Міжпарламентського союзу (МПС) він піднявся на 54 місце. Результати нещодавнього опитування, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES),¹⁰ свідчать про зростаючу суспільну підтримку щодо впровадження спеціальних заходів для сприяння участі жінок у політиці — такі заходи підтримують 65 відсотків українців.

⁶ Лібералізація візового режиму з Молдовою, Україною та Грузією. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/eastern-partnership/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en

⁷ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», жовтень 2012 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/en/5207-17>

⁸ Офіційна заява місії спостереження НДІ щодо позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 року, Київ, Україна, 22 липня 2019 р. https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Ukraine%20-%20July%2021%202019%20Parliamentary%20Election%20Observation%20Statement%20-%20UKR_0.pdf

⁹ Україна. Міжпарламентський союз <https://www.ipu.org/parliament/UA>

¹⁰ Основні результати загальнонаціонального опитування за результатами парламентських виборів в Україні, жовтень 2019 р. Міжнародна фундація виборчих систем, жовтень 2019 р. <https://ifesukraine.org/key-findings-ukraine-post-parliamentary-election-survey-october-2019/?lang=en>

Нещодавні опитування¹¹ також показали, що 62 відсотки українців вважають за необхідне забезпечити більш збалансоване представництво чоловіків і жінок в уряді країни. Однак широко розповсюджені в українському суспільстві стереотипи та патерналістське ставлення про роль жінки як берегині сімейних цінностей обмежують їхню участь у політичному житті. Суспільний остракізм та дискримінація є особливо гострою проблемою для ромських жінок, адже традиційні ромські громади часто складаються з великих і багатодітних родин, у яких основними обов'язками жінок або молодих дівчат вважаються піклування про дітей та домашні справи.

Жінкам у постраждалих від конфлікту районах на сході України ще складніше реалізовувати свої права, адже їм доводиться піклуватися про свої родини в умовах небезпеки і ворожості, часто без доступу до основних ресурсів, включно з охороною здоров'я. Мігранти зі сходу України часто стигматизовані через своє територіальне походження; особливо вразливими до дискримінації та неможливості скористатися своїми політичними правами виявляються ті з них, які також належать до іншої традиційно недостатньо представлені соціальної групи, як то етнічні роми або ЛГБТК. Жінки, що були змушені переїхати до інших регіонів країни, зазнали труднощів з пошуком роботи і житла, а також з реєстрацією статусу ВПО.

Люди з інвалідністю в Україні стикаються з численними бар'єрами щодо участі у виборчому процесі, включаючи архітектурні, інституційні, комунікаційні та ті, що пов'язані із ставленням суспільства. Більша частина від загальної кількості людей з інвалідністю в Україні припадає на жінок,¹² які зазнають подвійної дискримінації — за ознакою статі та через статус інвалідності. Як зазначалося у підсумковому звіті Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ на дострокових парламентських виборах 2019 року в Україні,¹³ 62 відсотки виборчих дільниць були недоступними для осіб з інвалідністю; водночас організації захисту прав людей з інвалідністю вважають, що цей показник є значно вищим. Крім того, люди з інвалідністю зазвичай вносяться до списків виборців, які голосують вдома, що виключає для них альтернативу голосування на дільниці всупереч положенням Конвенції про права людей з інвалідністю. Водночас, за результатами дослідження IFES, проведеного після останніх парламентських виборів, 95 відсотків українців абсолютно погоджуються з тим, що люди з інвалідністю повинні мати повні виборчі права нарівні з усіма іншими громадянами.¹⁴

Станом на листопад 2019 року в Україні зареєстровано понад 1,4 мільйона ВПО,¹⁵ з яких 58 відсотків — жінки.¹⁶ Це чотири відсотки від загальної кількості населення України.

¹¹ Опитування «Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України», Національний демократичний інститут, червень 2019 р. <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-opportunities-and-challenges-facing-ukraine-s-democratic-transition>

¹² Інформаційний бюлетень у справах людей з інвалідністю. Департамент Організації Об'єднаних Націй з економічних та соціальних питань. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/factsheet-on-persons-with-disabilities.html>

¹³ Дострокові парламентські вибори в Україні, підсумковий звіт. Управління з питань безпеки та співробітництва в Європі, Управління демократичних інститутів та прав людини, липень 2019 р. <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/439634?download=true>

¹⁴ Основні результати загальнонаціонального опитування за результатами парламентських виборів в Україні, жовтень 2019 р. Міжнародна фундація виборчих систем, жовтень 2019 р. <https://ifesukraine.org/key-findings-ukraine-post-parliamentary-election-survey-october-2019/?lang=en>

¹⁵ Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України, 11 листопада 2019 р. <https://www.msp.gov.ua/news/17844.html>

¹⁶ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, Міжнародна організація з міграції, березень 2019 р. http://ukraine.iom.int/sites/default/files/nms_round_13_eng.pdf

Загальнонаціональне опитування за результатами парламентських виборів в Україні, проведене восени 2019 року Міжнародною фундацією виборчих систем,¹⁷ засвідчило широку підтримку участі в політичному житті України внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Так, 88 відсотків українців погодилися з тим, що ВПО повинні мати такі самі виборчі права, що й інші громадяни.

ВПО мали право голосувати в обох турах на останніх президентських виборах 2019 року, а також одним бюлетенем для голосування в багатомандатному загальнодержавному окрузі на парламентських виборах 2019 року. Однак ВПО, більшість з яких жінки, не мали змоги проголосувати в одномандатних округах; а ті, що офіційно не змінили місце постійної реєстрації, були взагалі позбавлені права голосу на місцевих виборах. Загалом, згідно результатів соціологічного дослідження щодо політичних настроїв внутрішньо переміщених осіб, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у квітні 2019 року,¹⁸ 55 відсотків ВПО знали, як можна змінити місце для голосування на парламентських виборах. Однак, як зазначалося у проміжному звіті Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ / БДІПЛ на дострокових парламентських виборах 2019 року в Україні, зусилля з роз'яснення процедури щодо зміни місця голосування в рамках кампанії з просвіти виборців були недостатніми, внаслідок чого лише 47 000 ВПО змінили свою виборчу адресу.¹⁹ Прийнятий Верховною Радою України та підписаний Президентом у грудні 2019 року Виборчий кодекс гарантує ВПО та трудовим мігрантам право участі у всіх видах виборів, але підвищення обізнаності виборців про ці законодавчі зміни потребує проведення широкої інформаційно-просвітницької кампанії.

Згідно застарілих даних перепису населення 2001 року, в Україні проживають приблизно 50 000 ромів. Однак, за неофіційними даними, кількість ромів, ймовірно, значно більша — близько 300 000,²⁰ половина з яких — жінки. Згідно з дослідженням ООН Жінки,²¹ саме вони є особливо вразливою групою серед ВПО. Відповідно до даних агенції ООН Жінки, ромські жінки, в тому числі переселенки, зазнають різних форм дискримінації за ознакою статі, етнічної приналежності, соціально-економічного стану та за статусом переміщених осіб. Представники цієї групи часто виключаються з виборчого процесу через відсутність у них посвідчення особи та інших документів, як то паспорту та реєстрації за місцем проживання. Близько 56 відсотків ромів-внутрішніх переселенців, які були проінтерв'юйовані в рамках проведеного ООН дослідження, не реєструвалися в якості внутрішніх переселенців на новому місці проживання через страх що їхня влвсність може бути конфіскована представниками правоохоронних органів. На підставі даних, зібраних у трьох громадах Одеської області, від 30 до 40 відсотків ромів повідомили, що

¹⁷ Основні результати загальнонаціонального опитування за результатами парламентських виборів в Україні, жовтень 2019 р. Міжнародна фундація виборчих систем, жовтень 2019 р. <https://ifesukraine.org/key-findings-ukraine-post-parliamentary-election-survey-october-2019/?lang=en>

¹⁸ Соціологічне опитування “Політичні настрої внутрішньо переміщених осіб”. Міжнародна фундація виборчих систем, березень 2019 р. <https://ifesukraine.org/presentation-political-attitudes-of-internally-displaced-people/?lang=en>

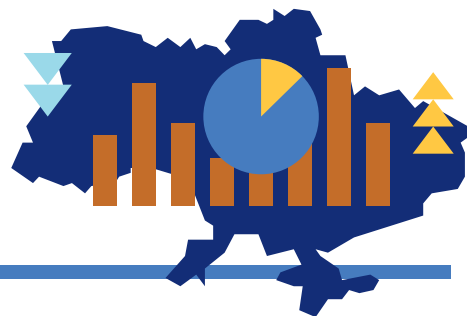
¹⁹ Міжнародна місія зі спостереження за позачерговими виборами народних депутатів України 21 липня 2019 — Заява про попередні висновки та результати. Парламентська асамблея Організації Північноатлантичного договору, Парламентська асамблея Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Офіс ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини, Європейський Парламент, 21 липня 2019 р. <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/426257?download=true>

²⁰ Права ромських жінок, які живуть в Україні. ООН Жінки, 2018 р. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/433/7.pdf>

²¹ Там само.

ІНФОГРАФІКА

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПО УКРАЇНІ

Населення України¹ (станом на 2019)

ЖІНКИ

53.7%

ЧОЛОВІКИ

46.3%

¹ Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року.

Державна служба статистики України, 2019 р., ст. 5.

http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf

Зареєстровані ВПО²

ЖІНКИ

більше
60%

ЧОЛОВІКИ

менше
40%² Обліковано ВПО. Міністерство соціальної політики України, 23 грудня 2019 р.<https://www.msp.gov.ua/news/18074.html>

Кількість людей з інвалідністю на основі глобальних оцінок Всесвітньої організації охорони здоров'я

Близько 15%
всього
населення³*2.5 млн. офіційно зареєстровані
державними органами⁴³ Інвалідність та здоров'я.

Всесвітня організація охорони здоров'я, 16 січня 2018 р.

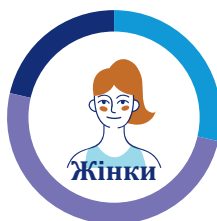
<https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>⁴ Соціальний захист населення України.

Державна служба статистики України, 2019 р., ст. 66.

https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_szn_2018.pdf

Демографічні дані за віком та гендером⁵

21%

29%

50%

Всього: 23,438,000

Вік

- 0-29 років
- 30-64 років
- 65-99 років

13%

35%

52%

Всього: 20,183,000

⁵ Демографічний розподіл, Україна, прогнозовані дані, 2020 рік. Фонд ООН у галузі народонаселення.<https://www.unfpa.org/data/demographic-dividend/UA>

Близько 8 000 людей
взяли участь у Марші
рівності в м. Київ 2019 р.⁶

Із 2016 року
кількість учасників
збільшилась
на 300%

⁶ Марш рівності (Київ). Вікіпедія. <https://bit.ly/36n0Mij>

Понад 100
національних
меншин⁷

⁷ Національні меншини в Україні.
Вікіпедія <https://bit.ly/2Pu9gND>

вони не мають будь-якого посвідчення особи, необхідного для доступу до ряду послуг, включно з системою освіти, охорони здоров'я та іншими базовими послугами.²²

В українському суспільстві надалі залишаються поширеними гомофобні настрої. За офіційною заявою місії спостереження Національного демократичного інституту (НДІ) за позачерговими виборами народних депутатів України, Росія докладала неабияких зусиль у розповсюдженні дезінформації, намагаючись пов'язати підтримку прав спільноти ЛГБТК з нібито запереченням носіями європейських поглядів «традиційних українських цінностей», і багато партій та кандидатів повідомляли НДІ про небажання відкрито спростовувати такі повідомлення.²³ Представники спільноти ЛГБТК, які мешкають на непідконтрольних Україні територіях, не можуть вільно висловлювати свої політичні погляди та відкрито говорити про свою сексуальну орієнтацію, адже у так званих самопроголошених ЛНР та ДНР вони часто піддаються кримінальному переслідуванню та жорстоким нападам.

Із кожним роком дедалі більше українських активістів беруть участь у Марші рівності — традиційній правозахисній ході, яку організовує ГО «КиївПрайд» на підтримку рівних прав для ЛГБТК та як демонстрація поваги і прийняття спільноти. Однак, безпека активістів ЛГБТК залишається досить гострою проблемою через численні напади, які не розслідуються належним чином правоохоронними органами. Така ситуація зберігається через відсутність в Україні адекватної законодавчої бази щодо захисту прав ЛГБТК.

Даний аналіз презентує результати проведеного дослідження становища, можливостей та проблем людей з комплексною соціальною ідентичністю, зокрема жінок, людей з інвалідністю, ВПО, спільноти ЛГБТК, молоді, представників національних та етнічних меншин. Документ містить ключові висновки щодо політичних бар'єрів, з якими стикаються зазначені вище групи українців, та рекомендації для подолання дискримінації і нерівності, що заважають представникам традиційно недостатньо представлених та незахищених груп населення брати активну участь у громадському житті. Звіт також пропонує цільові рекомендації з розбудови коаліції між тими ОГС, які представляють різні незахищені групи громадян для підвищення рівня обізнаності широкого кола зацікавлених сторін про наявні проблеми, а також на підтримку більш ефективної координації зусиль для їхнього вирішення у майбутньому.

Статус жінок в Україні

Попри зростаючу кількість жінок на виборних посадах з моменту проголошення незалежності у 1991 році в Україні, жінки надалі стикаються з істотними перешкодами в належній реалізації своїх політичних та громадянських прав. Особливо дискримінаційними залишаються умови для жінок з комплексною соціальною ідентичністю: внутрішньо переміщених осіб, жінок з інвалідністю, представниць меншин (етнічних, релігійних або сексуальних) та для жінок з низьким соціоекономічним статусом. Існуюча дискримінація в її структурних, культурних та економічних

²² Дослідження проблем ромського населення в Україні. «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», вересень 2014 р. <http://chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/93-monitoring-the-human-rights-situation-of-roma-in-ukraine>

²³ Офіційна заява місії спостереження НДІ щодо позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 р. Київ, Україна, 22 липня 2019 р. https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Ukraine%20-%20July%2021%202019%20Parliamentary%20Election%20Observation%20Statment%20-%20ENG%20v_0.pdf

проявах, зокрема, негативно впливає на здатність та готовність жінок до участі у виборах в статусі кандидаток та лідерок політичних сил.

Загалом, українці підтримують запровадження спеціальних заходів для сприяння участі жінок у політиці (наприклад, за результатами проведеного після парламентських виборів 2019 року загальнонаціонального опитування IFES,²⁴ 65 відсотків респондентів підтримують впровадження ґендерних квот). **Більшість респондентів (60%) не вважають ґендер важливим фактором для прийняття рішення щодо вибору партії або кандидата**, тоді як 22% опитаних проголосували би переважно за жінку, і лише 13% — за чоловіка.²⁵ Та незважаючи на громадську підтримку, через існуючі ґендерні стереотипи, непрозорі механізми відбору та призначення а також керівництво політичних партій, яке переважно складається з чоловіків, українські жінки зазвичай недостатньо представлені в політиці на всіх рівнях. Ще складніше жінкам змагатися за виборні державні посади в статусі незалежних кандидаток через обмеженість ресурсів (наприклад, жінкам з низьким соціоекономічним статусом), адже проведення виборчої кампанії вимагає достатнього фінансування, а бізнес-спільнота традиційно орієнтована на підтримку кандидатів-чоловіків. Роль грошей у політиці та необхідність самостійного пошуку джерел підтримки часто виявляються нездоланною перешкодою для жінок, які не входять до числа трудової сили, так само як і для жінок з інвалідністю, яким набагато важче бути працевлаштованими, аніж жінкам без інвалідності. Концентрація влади в руках представників бізнес-структур часто впливає на рішення, які приймаються політичними інститутами. Такі умови призводять до виключення жінок з політики, адже бізнес-структури контролюються переважно чоловіками.²⁶ Показово, що ґендерний розрив у рівні щомісячної заробітної плати у 2019 році визначався на рівні 21,2 відсотка.²⁷

Після парламентських виборів, що відбулися у липні 2019 року, представництво жінок у Верховній Раді України значно збільшилося і досягло 20 відсотків. Для порівняння, у парламенті попереднього скликання жінки отримали лише близько 12 відсотків від загальної кількості мандатів народних депутатів. На місцевому рівні представництво жінок в органах самоврядування коливається від 15 до 18 відсотків, залежно від рівня місцевих рад; причому немає жодної жінки-мера обласного центру або міста-мільйонника. Інтерв'ю, що проводилися з жінками-депутатками парламенту попереднього скликання, виявили існування таких проблем, як сексуальне домагання (як в Інтернеті, так і при особистому спілкуванні), ґендерна стереотипізація у висвітленні їхньої роботи у ЗМІ та у коментарях колег-депутатів, а також відчуття тиску через необхідність постійно демонструвати свою кваліфікацію.²⁸ Жінки-політикині в Україні часто наражають-

²⁴ Основні результати загальнонаціонального опитування за результатами парламентських виборів в Україні. Міжнародна фундація виборчих систем, жовтень 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/11/IFES-Ukraine-Post-Parliamentary-Survey-Presentation-2019-11-15-d3-Eng.pdf?>

²⁵ Там само.

²⁶ «Аналіз доброчесності та інклюзивності демократичних процесів в областях України». Програма Розвитку ООН, лютий 2019 р. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2019/analysis-of-the-integrity-and-inclusiveness-of-the-democratic-process-in-Ukraine.html>

²⁷ «Порівняльний ґендерний профіль України 2018–2019». Програма Розвитку ООН, 2019 р. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>

²⁸ «Ґендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні». Міжнародна фундація виборчих систем, вересень 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

ся на критичні висловлювання та дописи щодо їхньої недостатньої освіченості і професійної некомпетентності.²⁹

Жінки, які мешкають поза межами великих міст, можуть з більшою ймовірністю зіткнутися з перешкодами у повній реалізації свого права голосу в день виборів. У селах та маленьких містах, де патріархальна культура все ще залишається фактором суттєвого тиску, сім'я може впливати на вибір жінки або навіть заборонити їй голосувати за обраного кандидата.³⁰ Незалежно від місця проживання, багато жінок традиційно мають більше домашніх та сімейних обов'язків, що обмежують кількість часу, який вони можуть приділити активній участі в громадській діяльності. Це особливо актуально для жінок-переселенок, які часто беруть на себе додаткові сімейні обов'язки, аби інтегруватися в нову громаду.

За даними Українського жіночого фонду, в усіх регіонах України працюють 295 правозахисних жіночих організацій,³¹ отже, очевидно, існує значна кількість жінок, які своєю активною участю роблять внесок у розвиток окремих громад і суспільства в цілому. Однак, в Україні також існує досить гучний і рішучий «антигендерний» рух, який увічнює та пропагує «традиційні» сімейні цінності, організовує зустрічні акції на протидію маршам жінок за рівні права та маршам гідності ЛГБТК, поширює та пропагує антифеміністичні лозунги та проводить гучні кампанії на кшталт «Вбий феміністку ... в собі».

Статус людей з інвалідністю в Україні

У 2017 році близько 2,5 мільйона людей зареєстрували свій статус інвалідності в урядових структурах України, але організації захисту прав людей з інвалідністю стверджують, що ця цифра, ймовірно, є значно вищою на сьогоднішній день і надалі зростає, зокрема, через тривалий конфлікт на Донбасі. Згідно з результатами опитування, проведеного Національною Асамблеєю людей з інвалідністю України (НАІУ), яка об'єднує низку профільних організацій, більшість людей з інвалідністю зацікавлені в участі у політичному та виборчому процесі; лише 4,9 відсотка респондентів зазначили, що їм ніколи не було цікаво брати участь у виборах.³² Однак законодавчі, регуляторні та фізичні перешкоди часто заважають людям з інвалідністю отримати повний і рівний доступ до реалізації своїх політичних прав.

Переважає більшість виборчих дільниць в Україні залишаються недоступними; так, за результатами аудиту доступності приміщень для голосування в Полтаві, понад 90 відсотків усіх дільниць були визнані недоступними.³³ Незважаючи на те, що прийнятий у грудні 2019 року новий

²⁹ «Прояви насильства щодо жінок в онлайн просторі під час виборів в Україні: аналітичний огляд IFES». Міжнародна фундація виборчих систем, листопад 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/12/IFES-Ukraine-Manifestations-of-violence-against-women-in-the-online-space-during-elections-2019-11-25-Ukr.pdf>

³⁰ «Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні». Міжнародна фундація виборчих систем, вересень 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

³¹ База даних жіночих організацій. Український жіночий фонд. <http://portal.uwf.org.ua/index.php?page=base1>

³² «Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні». Національна Асамблея людей з інвалідністю в Україні, 2015 р. https://www.ifes.org/sites/default/files/ukraine_napd_disability_access_report_-_ukrainian.pdf

³³ «Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні». Міжнародна фундація виборчих систем, вересень 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

виборчий кодекс передбачає облаштування повністю доступних приміщень для голосування по всій країні до 2025 року, більшість людей з інвалідністю досі не мають повноцінного доступу до своєї виборчої дільниці; відтак, вони можуть або скористатися правом голосування вдома, або ж на виборчій дільниці за допомогою помічника, що порушує право на таємне та самостійне голосування. При голосуванні вдома вимагається, аби члени дільничної виборчої комісії приходили додому до виборця

з переносною скринькою для голосування, до якої виборець має опустити особисто заповнений бюлетень; причому закон допускає присутність при голосуванні вдома спостерігачів або представників політичних партій і кандидатів. Для виборців, які мають невелике або спільне помешкання, це може спричинити незручності або навіть фізично унеможливити таємність голосування. Зокрема, для жінок з інвалідністю присутність у їхньому помешканні групи незнайомих людей, в тому числі чоловіків, може виявитися вкрай дискомфортною.

Виборча та політична інформація, особливо політична реклама та агітаційні матеріали, часто не мають текстових підписів або перекладу жестовою мовою, відсутні у простих для читання форматах з використанням великого шрифту або шрифту Брайля.³⁴

Учасник з інвалідністю бере участь у симуляції виборчого процесу під час тренінгу BRIDGE, м. Київ, 2019 р.

За поодинокими випадками, люди з інвалідністю зазвичай не представлені на державних посадах. В Україні традиційно панує «благодійна» модель інвалідності, тобто коли вважається, що людина з інвалідністю потребує радше допомоги та благодійної підтримки, аніж забезпечення її прав; такий підхід фактично виключає сприйняття людей з інвалідністю як потенційних лідерів та агентів змін. Люди з інтелектуальною та психосоціальною інвалідністю стикаються не лише із суспільним остракізмом, але й з існуючими законодавчими бар'єрами для їхньої повної участі — Конституція України забороняє особам, які визнані судом недієздатними, голосувати чи балотуватися на виборні посади, попри ратифікацію Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (КПОІ).

Хоча на виборних і призначених державних посадах недостатньо представлені як жінки, так і чоловіки з інвалідністю, менша кількість жінок з інвалідністю займають виборні та призначені посади, незважаючи на той факт, що жінок з інвалідністю більше, ніж чоловіків з інвалідністю. Більше того, на додаток до дискримінації за ознакою інвалідності, жінкам також часто доводиться боротися з глибоко вкоріненими патріархальними поглядами, які також можуть негативно впливати на внутрішнє особисте сприйняття, мотивацію та самооцінку. За даними української громадської організації «Боротьба за права», яка захищає права молоді з порушеннями зору, 60 відсотків молодих жінок з інвалідністю не виявили зацікавленості політикою, 85

³⁴ «Аналіз доброчесності та інклюзивності демократичних процесів в областях України». Програма Розвитку ООН, лютий 2019 р. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2019/analysis-of-the-integrity-and-inclusiveness-of-the-democratic-process-in-Ukraine.html>

відсотків не планували брати участь у політичному житті, а 48 відсотків не планують голосувати на цьогорічних виборах.

Статус ВПО в Україні

Згідно з Єдиною інформаційною базою даних ВПО України, станом на 2 грудня 2019 року державою зареєстровано 1427 211 внутрішніх переселенців.³⁵ До прийняття нового виборчого кодексу у грудні 2019 року значна частина ВПО не мали змоги брати участь у всіх виборах в Україні. Так, ВПО не змогли проголосувати в одномандатних виборчих округах на парламентських виборах та на місцевих виборах без зміни офіційного місця реєстрації; причому значна кількість з них не наважуються на такий крок через побоювання втратити право власності на майно, яке залишається на тимчасово окупованих територіях, а ще для частини ВПО це просто неможливо через відсутність у них посвідчення особи та інших необхідних документів.³⁶ Оскільки ВПО не змогли проголосувати на місцевих виборах, обрана влада не поспішатиме надавати пріоритет їхнім інтересам та потребам, якщо не буде належного тиску з боку центральної влади, міжнародної спільноти або широкої громадськості.³⁷ Попри забезпечення можливості ВПО проголосувати на президентських виборах та за списками партій в загальнодержавному виборчому окрузі на парламентських виборах, спочатку вони повинні були пройти процедуру тимчасової зміни місця голосування, що вимагає відвідування відповідних органів реєстрації та нерідко чекання у довгих чергах. Новий виборчий кодекс передбачає виправлення такої ситуації, хоча на початок 2020 року все ще необхідно ввести в дію ряд підзаконних та нормативних актів. У своїх нових громадах ВПО також часто стикаються з дискримінацією, яка вкорінилася за роки, що минули від початку конфлікту на Донбасі та незаконної анексії Криму.

Щодо тих внутрішньо переміщених осіб, які належать до традиційно вразливих груп або мають статус інвалідності, реалізація ними своїх громадянських та політичних прав є досить ускладненою. Зважаючи, що приблизно 58 відсотків³⁸ від загальної кількості ВПО в Україні є жінки, саме вони частіше за чоловіків відчують на собі негативний ефект від тих заходів, якими обмежуються політичні права ВПО. Саме на плечі жінок-переселенок лягають обов'язки з виховання дітей та догляду за хворими і пристарілими членами сімей, відтак у них менше часу та можливостей для зміни місця голосування та участі у виборах в статусі кандидата або виборця. Внутрішньо переміщеним особам також складніше знайти роботу або отримати доступ до ресурсів, необхідних для ведення виборчої кампанії кандидатом — за даними Міжнародної організації з міграції, станом на березень 2018 року лише 48 відсотків ВПО мають постійну роботу, хоча в цілому цей показник в країні сягає 56 відсотків від загального населення України. Статистичні дані, пов'язані з ВПО, в Україні складно збирати і часом їх доволі складно перевірити, але за даними Української Гельсінської спілки з прав людини, 72 відсотки від усіх зареєстрованих

³⁵ «Права людей з інвалідністю у збройних конфліктах на сході України: аналітичний звіт». Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2016 р. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/People-with-disability-and-army-conflict-in-Eastern-Ukraine.pdf>

³⁶ «Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні». Міжнародна фундація виборчих систем, вересень 2019 р. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

³⁷ «Аналіз доброчесності та інклюзивності демократичних процесів в областях України». Програма Розвитку ООН, лютий 2019 р. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2019/analysis-of-the-integrity-and-inclusiveness-of-the-democratic-process-in-Ukraine.html>

³⁸ «Comparative Gender Profile of Ukraine 2018–2019». United Nations Development Programme, 2019. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>

ВПО — це також діти, люди похилого віку та люди з інвалідністю, котрі можуть зіткнутися з додатковими бар'єрами під час участі у суспільному житті.³⁹ Внутрішньо переміщені діти та дорослі з інвалідністю часто позбавлені рівного доступу до служб евакуації і підтримки через відсутність оповіщення, недостатню кількість інформації в доступних форматах, архітектурну недоступність бомбосховищ, притулків та пунктів розподілу харчування.⁴⁰ Та навіть якщо таким людям пощастило безпечно переїхати на підконтрольну Україні територію, на їхню повну участь в політичному та громадському житті часто негативно впливає відсутність політичної та виборчої інформації у доступному та легкому для читання форматі, а також обмежений та нерівний доступ ВПО до житла та зайнятості через соціальну стигматизацію та вкорінені стереотипи. Та попри всі поневіряння, багато переселенців беруть досить активну участь у суспільному житті, і на сьогодні у всій країні працюють понад 50 національних та міжнародних громадських організацій, які захищають права ВПО.

Статус ЛГБТК-спільноти в Україні

За даними груп захисту прав ЛГБТК, українська спільнота ЛГБТК об'єднує до 10 відсотків всього населення країни.⁴¹ Головною перешкодою і водночас мотивацією для активної громадянської та політичної участі ЛГБТК в Україні залишається пануючав суспільстві гомофобія та обумовлені нею злочини на ґрунті ненависті. Збільшення кількості насильницьких нападів на ЛГБТК-активістів відбувається на фоні останнім часом більш активної участі в ЛГБТК-організаціях, заходів з підвищення обізнаності та пропагандистських зусиль. Активісти та відкриті представники ЛГБТК-спільноти часто піддаються нападам груп молодиків, які переважно належать до крайніх правих організацій і груп. Наприклад, у січні-серпні 2019 року було зафіксовано 279 випадків порушень прав членів ЛГБТК, в тому числі злочинів, вчинених на ґрунті ненависті.⁴² Окрім насильства праворадикалів, спільнота ЛГБТК також стикається з дискримінацією з боку деяких органів місцевого самоврядування, які агресивно нав'язують риторику «традиційних сімейних цінностей». У 2018 році близько 50 місцевих рад закликали центральні органи влади захистити Україну від пропаганди ЛГБТК.⁴³ Наразі близько 50 організацій працюють над просуванням прав цієї спільноти. І якщо деякі з них опікуються виключно проблемами ЛГБТК, інші також працюють над захистом і просуванням прав жінок, над вирішенням питань громадського здоров'я та попередженням злочинів на ґрунті ненависті.

Команда IFES Україна під час Маршу рівності у м. Київ, 2019 р.

³⁹ «Права людей з інвалідністю у збройних конфліктах на сході України: аналітичний звіт». Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2016 р. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/People-with-disability-and-army-conflict-in-Eastern-Ukraine.pdf>

⁴⁰ Там само.

⁴¹ «5% виборців, про яких ви могли забути: рекомендації для політичних партій про роботу з ЛГБТІ-спільнотою». Точка опори, 2019 р. https://issuu.com/fulcrumua/docs/politlgbt_fulcrum_mf_final_1

⁴² «Проміжний звіт про становище ЛГБТ в Україні у 2019 році». Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ», 2019 р. <https://gay.org.ua/blog/2019/09/04/promizhnyi-zvit-pro-stanovishche-lgbt-v-ukraini-u-2019-rotsi/>

⁴³ «Місцеві ради — на захисті сім'ї і свободи». ГО Рух «Всі разом!». <https://vsirazom.ua/council>

Якщо згадані у попередньому абзаці проблеми є спільними для більшості людей з різною сексуальною орієнтацією в Україні, трансгендери стикаються з додатковими комплексними бар'єрами для участі в політичному та громадському житті через труднощі в отриманні або зміні офіційних документів (отримання нового посвідчення особи, вклеювання нового фото у паспорті після досягнення 25 та 45 років, отримання посвідчення ВПО, оформлення пенсійної картки тощо).⁴⁴ Однією з найбільших перешкод для політичної участі трансгендерів часто є неможливість реалізації ними своїх виборчих прав, оскільки право на участь в голосуванні визначається членом дільничної виборчої комісії, який/яка може визнати їхнє посвідчення особи оформленим належним чином через невідповідність вказаному в ньому імені, статі та якщо зовнішність людини не відповідає фотографії в офіційному документі.

Статус молоді в Україні

Молодь в Україні стикається з низкою викликів, які обмежують їхню політичну участь, особливо якщо розглядати такі проблеми комплексно. Лише 7 відсотків української молоді вважають, що їхні інтереси добре або дуже добре представлені в українській політиці, а 65 відсотків погоджуються з твердженням, що молодь повинна мати більше можливостей бути почутою в політиці.⁴⁵ Дев'яносто чотири відсотки молодих чоловіків вважають, що ніколи не зазнавали дискримінації за ознакою своєї статі, тоді як у відповідях молодих жінок цей показник знижується до 86 відсотків,⁴⁶ що демонструє наявність комплексної дискримінації за ознаками віку та статі. Більша частина молодих людей працюють повний або неповний робочий день,⁴⁷ однак рівень зайнятості жінок та молоді у селі нижчий, порівняно з чоловіками та молодими мешканцями міст.⁴⁸

Еміграція продовжує залишатися серйозною проблемою в Україні, молодь шукає можливості для роботи та освіти за кордоном.⁴⁹ Велика кількість молодих українців,

Молоді учасниці навчального курсу IFES з громадянської освіти «Демократія: від теорії до практики» дізнаються про активізм та громадянський обов'язок.

⁴⁴ «Трансгендерні люди в Україні: соціальні бар'єри та дискримінація». Insight, 2016 р. https://www.insight-ukraine.org/uploads/files/broshura_transgender_ukr_ok_full.pdf

⁴⁵ «Молодь України 2017: Результати репрезентативного соціологічного дослідження». Міністерство молоді та спорту, 2017 р. http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf

⁴⁶ «Українське покоління Z: цінності та орієнтири». Центр «Нова Європа», 2017 р. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ «Становище молоді в Україні. Аналітичний звіт». Складений робочою групою ООН у справах молоді, 2019 р. <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4790-stanovyshche-molodi-v-ukrayini-kyiv-2019>

⁴⁹ Kiryukhin, Denys. "Losing Brains and Brawn: Outmigration from Ukraine." A blog of the Kennan Institute, May 14, 2019. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/losing-brains-and-brawn-outmigration-ukraine-0>

які навчаються в університетах за кордоном, не планують повертатися в Україну. У межах України велика кількість молоді із сільської місцевості, котрі переїжджають у великі міста для навчання в університетах, не повертаються до своїх рідних громад. Молоді люди, які ідентифікують себе як ЛГБТК, особливо за межами великих міст, де є мережі або організації ЛГБТК, часто зазнають знущань, дискримінації та навіть насильства. Молодь із числа ВПО часто зазнає дискримінації у своїх нових громадах на додаток до бюрократичних перешкод, особливо якщо вони не мають необхідних документів, що посвідчують особу, для підтвердження свого першопочаткового місця проживання. Ромська молодь, окрім того, що стикається зі стереотипами та суспільною стигмою, часто має більш обмежений доступ до можливостей освіти та працевлаштування.

Статус етнічних та національних меншин в Україні

В Україні існує ряд значних етнічних, національних та релігійних меншин, зокрема це росіяни, роми та кримські татари. Через поєднання певних негативних факторів, у тому числі тривалого військового конфлікту на Донбасі та зростаючого рівня українського націоналізму, в Україні зростає рівень ксенофобії. Це, у свою чергу, призводить до виключення вразливих груп громадян з політичних процесів та порушень прав людини, включно з дискримінацією та злочинами на ґрунті ненависті за ознаками етнічної приналежності. Такі злочини часто не реєструються та недостатньо розслідуються місцевою поліцією.⁵⁰ Ці проблеми є особливо гострими для представниць таких меншин, адже комплексна соціальна ідентичність множить і посилює загрози, з якими доводиться стикатися жінкам. Наприклад, молоді люди можуть більш нерішуче повідомляти про злочини в поліцію.

Росіяни складають близько 17 відсотків від загального населення України⁵¹ і стикаються з новими формами дискримінації, особливо після початку військового конфлікту на Сході. За своєю природою прояви ворожості лише зрідка мають етнічне або мовне забарвлення, і радше виникають на політичному підґрунті.⁵² Кримськотатарське населення України стикається з труднощами, пов'язаними з можливостями отримання житла, працевлаштуванням, доступом до соціальних послуг та освіти, а також із збереженням своєї мови, культури та самобутності.⁵³ Анексія Росією їхньої історичної батьківщини — Криму — лише загострила наявні проблеми та призвела до переселення значної кількості кримських татар, які отримали в Україні статус ВПО. Останні по-особливому відчують проблеми інтеграції, адже на відміну від інших переселенців, вони мають специфічну культурну та релігійну ідентичність (сунітський іслам), тоді як більшість українців є християнами.

⁵⁰ Всесвітній довідник меншин та корінних народів: Україна. <https://minorityrights.org/country/ukraine/>

⁵¹ «Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України, інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу». Центр Разумкова, 12 квітня 2017 р. http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

⁵² «Питання ідентичності для російськомовних в Україні в контексті збройного конфлікту на сході країни». International Alert та Український центр незалежних політичних досліджень, березень 2017 р. https://www.international-alert.org/sites/default/files/Ukraine_RussophoneIdentity_UK_2017.pdf

⁵³ «Concluding observations on the twenty-second and twenty third periodic reports of Ukraine.» United Nations CERD, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, October 4, 2016. <https://www.refworld.org/docid/57d68ed34.html> Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, 4 жовтня 2016 р. Заключні зауваження по двадцять другій та двадцять третій періодичних доповідях України.

Ромська громада фактично виключена із соціального, економічного та політичного життя країни навіть у регіонах з великою кількістю ромського населення. Вони часто стикаються з дискримінацією та упередженим ставленням до них з боку влади та правоохоронних органів, а також з жорстокими нападами груп праворадикалів.⁵⁴ Крім того, ромські жінки відчувають різні прояви дискримінації за ознакою статі та етнічної приналежності. Однією з найгостріших проблем для них залишається обмежений доступ до освіти, в першу чергу середньої, через нерегулярне відвідування школи. Це часто обумовлюється ранніми шлюбами, невизнанням потреби в освіті для дівчат в їхніх громадах та родинах, а іноді навіть заборонаю відвідувати школи; тоді як ромські хлопці зазвичай отримують повну середню освіту, а деякі навчаються у вишах.⁵⁵ В Україні зареєстровані 120 ромських організацій, з яких лише п'ять очолюють жінки і лише три — ромські жіночі організації.⁵⁶

Методологія

Пропонована методологія інтерсекційної оцінки IFES спрямована на виявлення можливостей для створення коаліцій тими організаціями громадянського суспільства, які представляють інтереси різних груп громадян, а також на визначення факторів вразливості, які потенційно впливають на участь окремих соціальних груп у політичному житті. Методологія оцінювання включає: теоретичний аналіз; інтерв'ю з ключовими урядовими і медійними експертами та лідерами громадянського суспільства; обговорення у фокус-групах; та «зворотній зв'язок», отриманий від ключових зацікавлених сторін. Вона адаптується під унікальний контекст кожної окремої країни та дозволяє застосовувати стандартизовані параметри для аналізу як окремої цільової групи — наприклад, молоді у спільноті внутрішньо переміщених осіб — так і більш загальних груп, наприклад, жінок, людей з інвалідністю та етнічних меншин. Звіти за результатами інтерсекційного оцінювання пропонують різні можливості для розробки та реалізації на основі практичних висновків програм безпосередньо урядом, громадянським суспільством та міжнародними НУО, які реалізують проекти технічної допомоги.

У рамках оцінки в Україні, основна увага була приділена наявним перехресним зв'язкам між ґендером, статусом інвалідності або ВПО та етнічним походженням з урахуванням вікових та соціально-економічних показників. Було проведено близько десяти інтерв'ю з ключовими експертами, а також сім обговорень у форматі фокус-груп. Щодо інтерв'ю, вони були проведені з фахівцями таких партнерських організацій та інституцій:

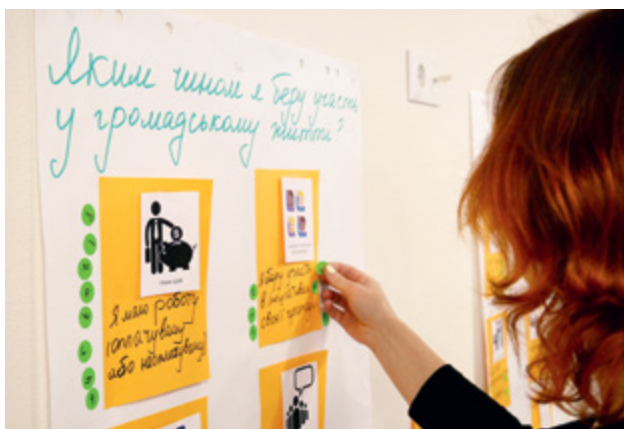
⁵⁴ «Аналіз доброчесності та інклюзивності демократичних процесів в областях України». Програма Розвитку ООН, лютий 2019 р. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2019/analysis-of-the-integrity-and-inclusiveness-of-the-democratic-process-in-Ukraine.html>

⁵⁵ Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації дискримінації стосовно жінок. Київ-Будапешт, 2016 р. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/UKR/INT_CEDAW_NGO_UKR_26221_E.pdf

⁵⁶ «Права ромських жінок, які живуть в Україні. Огляд становища ромських жінок в Україні в контексті впровадження конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Міжнародна благодійна організація Ромський жіночий фонд «Чіріклі», 2018 р. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/433/7.pdf>

- Асоціація української преси (АУП);
- Член ЦВК, який опікується питаннями доступності та забезпеченням виборчих прав людей з інвалідністю;
- Членкиня ЦВК, яка опікується питанням забезпечення гендерної рівності у політиці;
- «Боротьба за права», громадська організація захисту інтересів молоді з інвалідністю;
- Громадський холдинг «Група впливу», громадська організація захисту прав ВПО;
- НУО «Ліга інтернів»;
- Національна асамблея людей з інвалідністю (НАІУ);
- Ромський правозахисний центр;
- Ромський жіночий фонд «Чіріклі»;
- Український жіночий фонд;
- Спеціальна Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні;
- Жіночий консорціум України.

IFES залучив місцеву соціологічну компанію для формування фокус-груп за репрезентативною вибіркою, з урахуванням вікових та територіальних характеристик учасників. Враховуючи потенційні ризики щодо приналежності до ЛГБТК в Україні, для визначення учасників фокус-груп IFES звернувся до місцевих громадських організацій, які представляють інтереси цієї спільноти. Саме тому, скоріш за все, ці ЛГБТК-учасники виявилися більш активно залученими до громадської та

Учасниця відзначає свій вибір стосовно проявів громадянської активності під час інтерактивної вправи у форматі фокус-групи, м. Київ, жовтень 2019 р.

політичної діяльності у порівнянні із потенційно запрошеними представниками спільноти із широкого загалу. Щодо фокус-груп для чоловіків та жінок з інвалідністю, соціологічна компанія не змогла відібрати достатню кількість учасників та учасниць за принципом вибірки, тому в результаті були запрошені члени та членкині різних громадських організацій, що опікуються забезпеченням прав людей з інвалідністю. Було заплановано, що для обговорення попередніх висновків та рекомендацій за результатами оцінки IFES проведе верифікаційний семінар з ключовими зацікавленими сторонами. Однак у зв'язку із пов'я-

заними з COVID-19 труднощами, обговорення відбулися у форматі віртуальних консультацій. Організаціям громадянського суспільства, які представляють інтереси жінок, людей з інвалідністю, молоді, ромів та ВПО було запропоновано надати коментарі та зауваження за допомогою зведеного документу на Google-диску, а також у телефонному режимі. Більшість учасників/-ць зауважили, що розділ рекомендацій у звіті з інтерсекційного оцінювання є добре структурованим та всеохоплюючим. На їхню думку, розподіл запропонованих сфер відповідальності між Парламентом, різними урядовими установами, громадянським суспільством та політичними партіями є обґрунтованим та можливим для впровадження. Учасники високо оцінили врахування міркувань щодо протидії злочинам на ґрунті ненависті, які вчинені проти сексуальних та національних меншин, та насильству щодо жінок під час виборчих процесів.

Більш детально про те, чому IFES обирає методологію, яка базується на партисипаційному принципі, а також деякі поширені критичні зауваження щодо інтерсекційної системи оцінювання та про кроки, які застосовує IFES для нівеляції потенційних недоліків та похибок читайте у Додатку 1.

Що таке інтерсекційність?

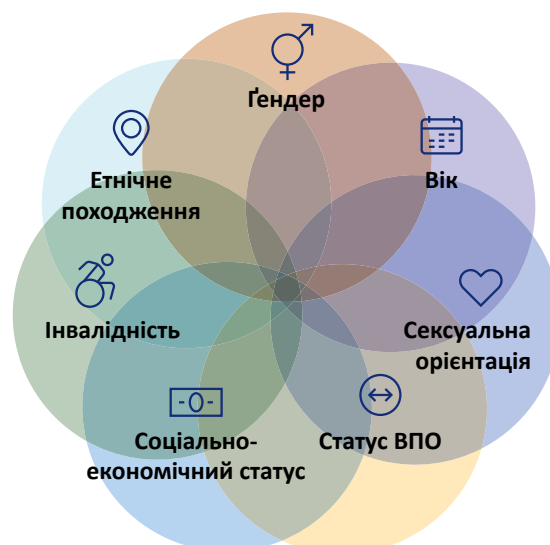
Гендер, інвалідність, вік, раса, етнічна приналежність, сексуальна орієнтація — усі ці та інші ознаки ідентичності впливають на досвід участі кожної окремої людини у політичному та громадському житті. Залежно від контексту, такі соціальні ознаки можуть забезпечити або доступ та сприяння, або ж навпаки, створювати бар'єри та виключення з процесів. Традиційно недостатньо представлені соціальні групи — у тому числі жінки, люди з інвалідністю, молодь, етнічні та релігійні меншини, корінні народи та члени ЛГБТК-спільноти часто потерпають від особистої та системної дискримінації на індивідуальному, суспільному та інституційному рівнях, а також є обмеженими в доступі та контролю над ресурсами. Взаємопов'язаність нерівностей з огляду на різні соціальні ідентичності може призвести до виникнення бар'єрів, які перешкоджають значущій участі у виборах та інших політичних процесах, а у деяких випадках навіть до проявів фізичного або психологічного насильства. Сукупний характер таких бар'єрів часто називають інтерсекційним; іншими словами, люди із взаємопов'язаними комплексними соціальними ідентичностями мають унікальний досвід дискримінації.

«Інтерсекційність» — це взаємопов'язаний характер соціальних категорій, таких як раса, класова приналежність та гендер, які розглядаються як взаємопов'язані системи через сукупність та взаємодію різних проявів дискримінації або нерівності.

Оксфордський словник

«Теорія інтерсекційності стверджує, що люди часто перебувають в уразливому становищі шляхом поєднання різних джерел пригнічення — за ознаками раси, соціального класу, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, релігії та інших маркерів самоідентифікації. Концепція інтерсекційності визнає, що маркери ідентичності (наприклад «жінка» або «темношкіра») не існують незалежно один від одного, вони є взаємопов'язаними і часто створюють систему пригноблення з комплексною дискримінацією».⁵⁷

Рис. 2 Приклади інтерсекційності соціальних ідентичностей

⁵⁷ "What is intersectionality, and what does it have to do with me?" YW Boston Blog, March 29, 2017. <https://www.ywboston.org/2017/03/what-is-intersectionality-and-what-does-it-have-to-do-with-me/>

У 1989 році темношкіра вчена-феміністка Кімберлі Креншоу ввела термін «інтерсекційність» аби пояснити, що досвід темношкірої жінки в США не може бути до кінця зрозумілим, якщо просто узагальнити досвід усіх темношкірих людей і досвід усіх жінок, які розглядатимуться самі по собі.⁵⁸ Концепція інтерсекційності стверджує, що унікальний досвід дискримінації виникає при «переплетенні» різних комплексних соціальних ідентичностей, що зумовлює взаємодію декількох видів утисків. Відтоді цей термін застосовується для опису досвіду багатьох соціальних ідентичностей (за ознаками соціального класу, сексуальної орієнтації, статусу інвалідності, віку), а вчені та фахівці-практики в галузі розвитку надалі обговорюють та використовують цю концепцію. Такий підхід визнає, що інтерсекційні утиски можуть стосуватися як окремих людей, так і груп та спільнот «у різних соціальних контекстах за ознаками раси, соціального походження та ґендеру; нерівність може бути системно вкоріненою на рівні соціальних інститутів» як частина «матриці домінування».⁵⁹

«Якщо фемінізм прямо не виступає проти расизму, і якщо рух проти расизму не протистоїть патріархальному ладу, в результаті расова та ґендерна політики стають антагоністичними одна до одної, і обидві від цього лише програють», — Кімберлі Креншоу

[Ted Talk](#), Жовтень 2016

В якості дослідницького підходу або теорії, інтерсекційність — це не лише про сукупність індивідуальних ознак, але й про доступ до влади, або як стверджує темношкіра вчена-феміністка Брітні Купер, «інтерсекційна система аналізу надає можливості для роздумів про ідентичність особистості та її відносини з владою».⁶⁰

Уряди та міжнародні організації також зробили свій внесок у розвиток інтерсекційного аналізу. У 2000 році Пекінська платформа дій підкреслила важливість вивчення проблем жінок з використанням інтерсекційного підходу; подібні заяви були зроблені на засіданнях Комісії ООН з питань становища жінок.⁶¹ Уряд Канади використовує систему ґендерного аналізу GBA+, аби відслідковувати постійні зміни та нерівні умови для різних соціальних груп, а також яким чином ці реалії впливають на індивідуальний досвід сприйняття тих змін, які відбуваються в житті людей в результаті реалізації урядових політик, програм та ініціатив.⁶² Цей підхід від самого початку передбачає, що групи людей не є однорідними і «досліджує, як стать та ґендер перетинаються

⁵⁸ Crenshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics," University of Chicago Legal Forum: Vol. 1989: Iss. 1, Article 8. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>

⁵⁹ Hill Collins, Patricia. "Black Feminist Thought in the Matrix of Domination." Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment pp. 221–238. Boston: Unwin Hyman, 1990.

⁶⁰ Cooper, Brittney. "Intersectionality." The Oxford Handbook of Feminist Theory, edited by Lisa Disch and Mary Hawkesworth. Oxford University Press, 2015. http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199328581.001.0001/oxfordhb-9780199328581-e-20?fbclid=IwAR3c7w55HGB09QsP8i1g5Uf6wP_60J6gY-EgXFJ-CSzQcenR_PDACwg45k#oxfordhb-9780199328581-e-20-bibliItem-22

⁶¹ Manuel, Tiffany. "Envisioning the Possibilities for a Good Life: Exploring the Public Policy Implications of Intersectionality Theory." Journal of Women, Politics & Policy, 28:3–4, pp. 173–203. The Haworth Press, Inc., 2006. https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J501v28n03_08

⁶² "Gender-based Analysis Plus: What is GBA+?" The Government of Canada, 2018. <https://cfc-swc.gc.ca/gba-ac/s/index-en.html>

з іншими ідентичностями, такими як раса, етнічна приналежність, релігія, вік, інтелектуальна або фізична інвалідність».⁶³

Асоціація за розвиток прав жінок (AWID) наголошує на необхідності застосування інтерсекційного підходу до питань розвитку, аргументуючи: «...якщо наш базовий аналіз та проєктне планування не починається з комплексного бачення економічної, соціальної, політичної та культурної ситуації, тоді наші заходи та програми потенційно можуть втратити частину свого потенціалу».⁶⁴ Так само Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у своїх керівних принципах щодо включення ґендерного компоненту в програми підтримки демократії, прав людини та державного управління визнає, що для забезпечення ефективності заходів, спрямованих на зменшення соціальної вразливості та нерівності, має бути врахована інтерсекційність різних ідентичностей.⁶⁵

Застосування концепції інтерсекційності на практиці дозволяє зрозуміти, як сукупність бар'єрів для різних соціальних ідентичностей проявляється на індивідуальному або груповому рівні. Наприклад, біженці з інвалідністю в Кенії, Непалі та Уганді зазначали, що із браком доступності обумовлюється зниження рівня їхньої безпеки в цілому.⁶⁶ Канадська мережа організацій жінок з інвалідністю передала уряду країни коротку парламентську доповідь про проблеми, з якими стикаються жінки старшого віку, включно із зазначенням непропорційно низьких показників щодо відкриття кримінальних проваджень та притягнення до відповідальності за фактами вчинення сексуального насильства проти літніх жінок у закладах для людей похилого віку.⁶⁷

Спеціальний доповідач ООН з питань дотримання прав корінних народів зазначив, що представники корінних народів зі статусом інвалідності набагато частіше потерпають від наслідків збройних конфліктів, природних катаклізмів

«Необхідно поглиблювати суспільну інтеграцію представників корінних народів з інвалідністю. Але така інтеграція має відбуватися з повагою до культурних традицій корінних народів. Часто інклюзивні закони та політики уряду призводять до повної культурної асиміляції представників корінних народів в однорідному суспільстві, що загрожує збереженню їхніх мов, традицій, способу життя та самобутності». — Підсумковий звіт експертної групи з вивчення проблем представників корінних народів з інвалідністю

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/IPDisabilities.aspx>

⁶³ “Gender-based Analysis Plus: Government of Canada Approach.” The Government of Canada, 2018. <https://cfc-swc.gc.ca/gba-acg/approach-approche-en.html>

⁶⁴ “Intersectionality: A Tool for Gender and Economic Justice.” Women’s Rights and Economic Change, no. 9. Association for Women’s Rights in Development, August 2004. https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/intersectionality_a_tool_for_gender_and_economic_justice.pdf

⁶⁵ “Gender Integration in Democracy, Human Rights and Governance (DRG). Programming Toolkit.” United States Agency for International Development, June 2016. <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2496/Gender%20Toolkit.pdf>

⁶⁶ “The Intersection of Reproductive Health and Disability: A Summary Report.” Women’s Refugee Commission, 2015. <https://www.womensrefugeecommission.org/images/zdocs/Reproductive-Health-and-Disability-Summary-Report.pdf>

⁶⁷ “Parliamentary Brief. Challenges faced by senior women with a focus on the factors contributing to their poverty & vulnerability.” DisAbled Women’s Network of Canada, March 29, 2019. https://dawnCanada.net/media/uploads/page_data/page-63/dawn_canada_brief_to_fewo_on_challenges_faced_by_senior_women_march_29_2019.pdf

та кліматичних змін. Так, у Гондурасі часто не здійснюється реєстрація народження дітей у спільнотах корінних народів, і для цього є багато причин, одна з яких — це проживання у географічно віддалених від урядових офісів общинах. Також, глибинні пірнальники з числа корінних народів не мають доступу до системи охорони здоров'я в разі отримання інвалідності.⁶⁸ Дослідження щодо ризиків суїцидальної поведінки виявило, що в США афро-американки менше схильні до самогубства, аніж євро-американки; це можна пояснити тим, що афро-американки мають сильне відчуття своєї самотності та історичної спадщини.⁶⁹ Такі приклади демонструють, як у найрізноманітніших контекстах застосування інтерсекційного методу аналізу дозволяє більш детально розглянути та зрозуміти наявні суспільні бар'єри, включити в програми підтримки ті групи людей, чий проблеми інакше залишались би непоміченими, та вказати на потенційно ефективні рішення.

Який зв'язок між інтерсекційністю та політичною участю?

Попри те, що донедавна застосування інтерсекційного підходу найбільш яскраво проявлялося у сферах соціальної дискримінації, рівності та пов'язаних з ними державних політиках і послугах, не менш важливим є фактор інтерсекційності при розподілі владних повноважень, оскільки він має глибокий вплив на розуміння динаміки включення або відсторонення від політичних процесів. Наприклад, якщо подивитися на ситуацію через призму інтерсекційності, дослідження політичних амбіцій жінок у США показали, що білі та азіатські жінки у своїх інтерв'ю засобом масової інформації пояснювали своє рішення йти у велику політику та відсутність достатнього жіночого представництва у політичних інституціях переважно зовнішніми причинами, тоді як темношкірі жінки мали протилежну думку.⁷⁰ Якби усі жінки розглядалися як однорідна група, ми могли би просто не дізнатися про такі розбіжності, отже не було б спеціальних програм, спрямованих на усунення визначених демотиваційних факторів, а відтак темношкірі жінки залишались би і надалі мінімально представленими на рівні державних інституцій. Подібним чином команда вчених зі Школи східних та африканських досліджень у співпраці з організаціями в країнах Близького Сходу та Північної Африки дослідили, яким чином взаємопов'язаність таких ідентичностей, як ґендер, покоління, сексуальна орієнтація, соціальне походження та раса впливають на політичну участь молоді;⁷¹ як з'ясувалося, наприклад, в Тунісі взаємозв'язок між релігійними переконаннями та ґендером є основним фактором впливу на громадянську активність молодих людей. Молоді консервативні жінки опинилися відстороненими від політичного життя через те, що правозахисні організації були орієнтовані на «модерністів», у тому числі на тих молодих жінок, які відмовилися від носіння традиційного одягу, що закриває обличчя. У Вірменії IFES співпрацював з організаціями людей з інвалідністю по всій країні, аби розробити стратегію впливу на державну політику. На зустрічі з підготовки стратегічної платформи були запрошені жіночі правозахисні організації, і саме від них інші учасники дізналися про підготовку законопроекту проти ґендерного насильства, у якому взагалі не згадувалося

⁶⁸ Summary report: Expert Meeting on indigenous persons with disabilities. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, July 7–8, 2016. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/IPDisabilities.aspx>

⁶⁹ Borum, Valerie. "African American women's perceptions of depression and suicide risk and protection: A womanist exploration." *Affilia*, 27(3), pp. 316–327, 2012.

⁷⁰ Holman, Mirya R., Schneider, Monica C. "Gender, race, and political ambition: how intersectionality and frames influence interest in political office." *Politics, Groups, and Identities*, pp. 264–280, 2016. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21565503.2016.1208105?journalCode=rpgi20>

⁷¹ Salih, Ruba, Welchman, Lynn, Zambelli, Elena. "Gender, Intersectionality and Youth Civic and Political Engagement. An Analysis of the Meso-Level Factors of Youth Exclusion/Inclusion in the South and East Mediterranean (SEM) Region." School of Oriental and African Studies (SOAS), Working Paper No. 24, February 2017. http://www.iai.it/sites/default/files/p2y_24.pdf

про жінок з інвалідністю, які у десять разів частіше, аніж жінки без статусу інвалідності, зазнають насильницьких дій проти себе.⁷² Організації людей з інвалідністю та жіночі правозахисні організації усвідомили необхідність розробки спільного адвокаційного плану дій, успішна реалізація якого в результаті призвела до ухвалення закону, який містить окремі положення, що безпосередньо стосуються певних проявів насильства щодо жінок з інвалідністю.

Якщо використання інтерсекційного підходу є важливим для дослідників у сфері політичної участі та інклюзивності, не менш важливо, аби він практично став невід'ємною частиною програм міжнародного розвитку. Oxfam International наголошує на важливості зосередитися на політичному вимірі інтерсекційності і закликає фахівців-практиків «використовувати можливості інтерсекційного аналізу не лише для «кількісної оцінки» структурної дискримінації різних груп, але також для розуміння, яким чином ті чи інші прояви дискримінації формують їхню політичну діяльність; адже лише маючи таке розуміння, можна надавати необхідну підтримку».⁷³

«Більш інклюзивному розвитку найкраще сприятиме комплексний програмний підхід, що передбачатиме заходи та зусилля, спрямовані на максимальне охоплення людей з усіх традиційно недостатньо представлених соціальних груп (як жінки та дівчата, люди з інвалідністю, представники етнічних меншин, ЛГБТК) з повним усвідомленням, що люди можуть зазнавати системного інтерсекційного пригнічення» – LGBT Vision for Action, USAID

https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1874/LGBT_Vision.pdf

Подібно до інтерсекційності, політика — це про владу та про тих, хто при владі. Тому дискусії про політичну та електоральну участь будуть мало предметними, якщо поза рамками залишатиметься інтерсекційність і розуміння того, як різні соціальні ідентичності (і переплетіння цих ідентичностей) впливають на цю участь. Попри те, що інтерсекційність дедалі більше стає популярною темою для дослідження, чимало громадських та неурядових організацій переважно працюють з уразливими групами населення, які вважаються дискримінованими лише за якоюсь однією ознакою. Наприклад, є багато організацій, які захищають права жінок і організацій, які захищають права людей з інвалідністю, однак лише поодинокі організації відстоюють інтереси жінок з інвалідністю. Ініціативи на підтримку жіночого лідерства можуть спрямовувати свою діяльність на просування тих жінок, які видаються найбільш «перспективними кандидатами», залишаючи поза увагою жінок з обмеженим доступом до ресурсів через їхнє соціальне походження, расу або іншу соціальну ідентичність; відтак подібні проекти надалі підтримують патріархальні системи, а головне — сприяють обмеженому жіночому представництву у владних інституціях. Крім того, організації, що представляють інтереси однієї соціальної групи, можуть мати спільні цілі, але вони нечасто виступають як союзники і не приєднуються до ширших правозахисних рухів, переважно через конкуренцію за ресурси або через переконання, що

⁷² “Young Persons with Disabilities: global study on ending gender-based violence, and realizing sexual and reproductive health and rights.” United Nations Population Fund, July 2018. <https://www.unfpa.org/publications/young-persons-disabilities>

⁷³ “Re-Politicising Intersectionality. How an Intersectional Perspective Can Help Ingos Be Better Allies to Women’s Rights Movements”. Oxfam America, 2015. https://s3.amazonaws.com/oxfam-us/www/static/media/files/Repoliticising_Intersectionality_-_Enarsson_fmKQFP.pdf

неможливо одночасно розширити права усіх різноманітних соціальних груп — погляд на права як на гру з нульовим результатом. Відсутність координації призводить до втрачених можливостей для дійсно ефективної адвокації та співпраці. Крім того, якщо окремі люди та організації не мають чіткого розуміння інтерсекційності і не усвідомлюють, як вона проявляється в громадському активізмі та адвокаційній діяльності, вони ризикують докладати усіх можливих зусиль щодо усунення нерівностей для однієї групи, водночас несвідомо підтримуючи патріархальне сприйняття щодо іншої.

Що таке «інтерсекційна система оцінювання» IFES?

Інтерсекційна система оцінювання IFES — це інструмент для вивчення та аналізу на основі фактичних даних, який використовується в різних країнах для:

- Визначення міри впливу різних соціальних ідентичностей на можливості політичної участі; та
- Заохочення різних організацій до створення коаліцій.

Зосереджуючись на аналізі наявних взаємних обумовленостей між такими ідентичностями, як ґендер, інвалідність, вік, сексуальна орієнтація та релігійні переконання, оцінка дозволяє детально і глибоко дослідити різні прояви політичного та соціального виключення груп людей у реалізації ними своїх політичних прав та від повноцінної участі в суспільному житті, а також визначає шляхи вирішення проблем з дискримінацією через скоординовані дії ОГС. IFES планує використати результати оцінювання для розробки програм, які дозволять визначити та усунути ті негативні фактори, що утримують організації громадянського суспільства, які представляють інтереси різних соціальних груп, від об'єднання зусиль для ефективного реагування на наявні форми виключення та запобігання подальшій дискримінації. Оцінка та рекомендації також можуть бути використані для інформування спільноти міжнародних донорів про можливості для підвищення рівня інклюзивності та впливу в рамках вже активних або майбутніх програм. Звіт про результати оцінювання також містить рекомендації для державних органів влади щодо розробки та впровадження більш ефективної інклюзивної політики в країні.

Інтерсекційне оцінювання проводиться міжнародними експертами IFES з питань інклюзивності, у співпраці з регіональними офісами IFES та місцевими ОГС, серед яких організації захисту прав людей з інвалідністю, жіночі правозахисні та молодіжні організації, з особливою увагою до можливості використання отриманих результатів для посилення лідерського адвокаційного потенціалу партнерських ОГС. Для визначення програмних стратегій, спрямованих на підвищення рівня участі історично виключених соціальних груп громадян у політичному житті країни, оцінювання проводиться із залученням широкого кола зацікавлених сторін, аби зібрати необхідні дані та докази, а також вивчити і врахувати їхній досвід та погляди на наявні проблеми. Методологія оцінювання адаптується до контексту кожної окремої країни і враховує ключові демографічні показники та визначені національними учасниками потреби. Отримані результати та висновки використовуються для розробки зрозумілих і практичних рекомендацій для більш активного залучення до участі в політичному житті країни представників традиційно недостатньо представлених соціальних груп, у тому числі через посилення співпраці між організаціями, які представляють їхні інтереси.

Для виявлення інтерсекційних бар'єрів та можливостей, протягом проведення оцінювання використовуються наступні підходи:

- **Теоретичний аналіз**

Для адаптації методології оцінювання до конкретного національного контексту проводиться попередній теоретичний аналіз відповідних законів, у тому числі виборчого та антидискримінаційного законодавства, а також законів, які безпосередньо стосуються конкретних соціальних груп, державної політики, звітів місій спостереження на виборах, а також матеріалів у ЗМІ. Крім того, вивчаються різні оцінки або публікації місцевих чи міжнародних НУО, а також проводиться поглиблений аналіз доповідей комітетів ООН та інших відповідних глобальних або регіональних звітів.

- **Інтерв'ю з ключовими «гравцями»**

Процес оцінювання передбачає проведення інтерв'ю з особами, що представляють інтереси різних зацікавлених сторін, в тому числі з урядовцями, політиками, суспільними діячами, лідерами релігійних громад та організацій громадянського суспільства. Рекомендації щодо відбору ключових осіб для інтерв'ю надаються співробітниками регіональних офісів IFES та профільними місцевими організаціями громадянського суспільства. Для кожної країни, де проводиться оцінювання, виробляється інструкція з приблизним переліком питань, з урахуванням чинного національного контексту. Зібрані протягом інтерв'ю дані дозволяють зрозуміти, як зацікавлені сторони бачать і оцінюють вплив інтерсекційних факторів на політичне життя країни, а також як їхні представники вирішують або ігнорують певні проблеми в рамках своїх посадових можливостей чи діяльності. Інтерв'ю з представниками уряду та політичних партій допомагає визначити можливості для включення пріоритетних для ОГС питань до урядового порядку денного, а інтерв'ю з лідерами громадянського суспільства може допомогти у пошуку можливостей для співпраці та об'єднання зусиль різних організацій. Участь в такому процесі оцінювання часто є першим досвідом для уряду та ОГС щодо можливостей переглянути певні питання з точки зору їхньої взаємозалежності; і вона може стати справжньою відправною точкою для свідомого дотримання принципу загальної інклюзивності під час розробки та реалізації державних політик і програм.

- **Інтерактивні обговорення у фокус-групах**

Для отримання та оцінки більш широких якісних даних проводяться спільні обговорення у форматі фокус-груп, коли учасники з цільових груп за підтримки модератора висловлюють своє бачення та роблять аналітичні узагальнення щодо власних можливостей участі у політичному та громадському житті, в тому числі у ролі лідерів. Методологія проведення фокус-груп дозволяє орієнтуватися в першу чергу на учасників, які виносять на обговорення найбільш актуальні для них питання і вільно висловлюють свою точку зору; це дозволяє зробити участь кожного результативною і вагомою. Модератори через групові та індивідуальні завдання надають учасникам можливість обмінюватися думками, а також вивчати та

Обговорення в рамках інтерсекційного оцінювання у форматі фокус-групи, м. Київ, жовтень 2019 р.

робити висновки з досвіду один одного. Хоча IFES застосовує стандартизований підхід до проведення кожної фокус-групи, провідна роль в обговоренні надана учасникам.

- **Звіт за результатами інтерсекційного оцінювання**

Усі дані, зібрані під час проведення теоретичного аналізу, інтерв'ю з ключовими «гравцями» та інтерактивних обговорень у форматі фокус-груп, представлені у детальному звіті. Зроблені за результатами дослідження ключові висновки щодо наявних бар'єрів та можливостей для політичної участі будуть використані для вироблення зрозумілих і практичних рекомендацій, які дозволять забезпечити планування програмної діяльності на основі реальної інформації.

- **Отримання «зворотного зв'язку»**

У співпраці з місцевими партнерськими організаціями IFES організовує семінари з питань соціальної інтеграції як спільну платформу, під час якої учасники висловлюють свої коментарі та зауваження до проектної версії звіту за результатами інтерсекційного оцінювання. Такий «зворотній зв'язок» забезпечує спільну роботу над проектом, а також заохочує учасників виступати з ініціативами та розробляти програми, які будуть виконуватися спільними зусиллями та за активної участі організацій, які представляють інтереси різних соціальних груп і спільнот.

Можливості та вразливі аспекти

Існує чимало вразливих аспектів, на які слід звернути увагу, аби заохочувати рівноправну та значиму участь усіх громадян в політичних та суспільних процесах. Але також є вагомі можливості, якими можна скористатися для посилення різноманітності та залучення до політичного і громадського життя в Україні.

Таблиця 1. Підсумкові результати комплексного оцінювання

Можливості	Вразливі аспекти
• В Україні існує потужна мережа організацій громадянського суспільства, які захищають права дискримінованих груп громадян у всій країні. • Україна ратифікувала міжнародні угоди, в тому числі Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Україна ратифікувала міжнародні угоди щодо захисту прав людей з інвалідністю, в тому числі КПОІ, і надалі працює над гармонізацією національного законодавства для виконання взятих на себе зобов'язань. Конституція України та інші законодавчі	• Хоча певні приклади сильних коаліцій, безумовно, існують, в цілому групи громадянського суспільства, які захищають права різних груп громадян, не об'єднують свої зусилля для досягнення спільних цілей. • Суспільні стереотипи послаблюють або навіть унеможливають реалізацію прав представниками певних соціальних груп в Україні; це особливо негативно впливає на людей з комплексною соціальною ідентичністю, таких як жінки з інвалідністю, роми, які мають досвід переселення.

Можливості	Вразливі аспекти
акти гарантують право жінок на рівну участь у публічному житті. Українське законодавство забороняє дискримінацію за ознаками етнічної приналежності або національності. - Система ґендерних квот має сильну підтримку в суспільстві; такий підхід підтримують 65% респондентів соціологічного опитування IFES. - Активна робота національних та міжнародних організацій сприяла нещодавньому збільшенню представництва жінок у парламенті. Ряд ОГС, які представляють інтереси інших дискримінованих груп громадян — групи захисту прав людей з інвалідністю та організації ЛГБТК — підтримують інклюзивні заходи, спрямовані на широку соціальну інтеграцію усіх громадян. - Збільшення видимості та участі людей з інвалідністю в політичному житті долає остракізм та може підсилити ініціативи, спрямовані на забезпечення інклюзивних виборів. - Забезпечення прав людей з інвалідністю розглядається як природне і отримує широку підтримку серед українців. - Новий виборчий кодекс змінює на краще умови для участі у виборах традиційно дискримінованих груп громадян, у тому числі для жінок, ВПО та людей з інвалідністю. - Ряд міжнародних та національних організацій пропонують тренінги, заходи з підвищення потенціалу та просвітницькі програми для дискримінованих груп громадян. - Як свідчить зростаюча кількість учасників маршів гідності, дедалі більше українців підтримують ЛГБТК-спільноту, відмовляючись від ультраправих та антифеміністських ідей та рухів. - Законодавство України забороняє дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності.	- Процес висування кандидатів на виборах та призначення на державні посади часто обумовлюється інтересами бізнесу, який переважно контролюється чоловіками. Попри певний прогрес, жінки надалі залишаються недостатньо представленими в органах державної влади, на виборних посадах та у списках політичних партій. - Попри значну кількість жіночих організацій в Україні, вони не обов'язково об'єднуються навколо спільного порядку денного і часто переслідують різні цілі. Вони часто не обізнані про комплексну соціальну ідентичність своїх учасників та учасниць, а різниця між поколіннями жінок-правозахисниць ускладнює співпрацю. - Термін «ґендер» зберігає негативну конотацію в українському суспільстві, що підживлює «антиґендерні» рухи, спрямовані проти ЛГБТК та активістів, що виступають за ґендерну рівність. - Патріархальні культурні традиції обмежують можливості жінок брати участь у політичному та суспільному житті, часто сприймаючи їх виключно у ролі берегині сімейного вогнища. Це особливо негативно впливає на жінок, які зазнають множинної дискримінації. - Чинне українське законодавство позбавляє людей з інтелектуальною або психосоціальною інвалідністю права голосу шляхом обмеження виборчих прав за рішенням суду. - Виборчий кодекс містить позитивні зміни для людей з інвалідністю, ВПО та жінок. Однак такі зміни мають бути ефективно закріплені введенням в дію відповідних підзаконних та нормативних актів до початку наступного виборчого циклу. - Поширені ґендерні стереотипи створюють додаткові комплексні бар'єри для участі в суспільному житті внутрішньо переміщених жінок.

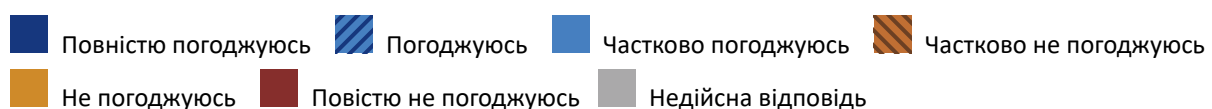
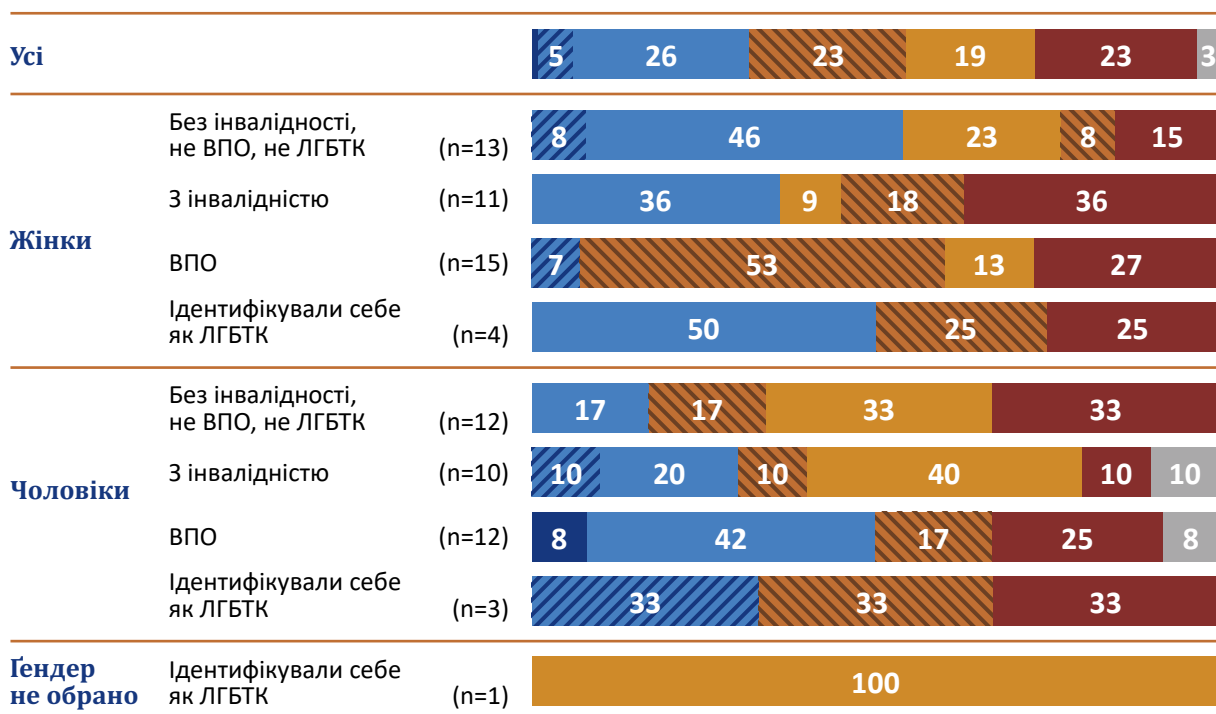
Можливості	Вразливі аспекти
• Завдяки підтримці офіційної та неформальної освіти, що надається багатьма національними та міжнародними організаціями, молодь має більше можливостей приймати обґрунтовані політичні рішення. Легкий доступ до інформації з політичних питань в Інтернеті сприяє поінформованості молоді про політичні події. Однак така інформація переважно залишається недоступною для людей з певними видами інвалідності, а іноді (навіть ненавмисно) може підсилити суспільні стереотипи. • Жоден учасник та учасниця проведених фокус-груп не зазначив/ла, що національність або релігія мають впливати на здатність людини брати участь у політичному житті країни. • Попри збереження певної напруги, українське суспільство демонструє відносний рівень релігійної толерантності.	• Високий рівень злочинів на ґрунті ненависті, що вчиняються проти ЛГБТК, негативно впливає на рівень їхньої політичної участі. Відсутність чіткого законодавчого визначення, що саме є злочином на ґрунті ненависті, майже унеможливорює належний моніторинг або судове переслідування і притягнення винних до відповідальності. Крім того, зважаючи на неофіційну підтримку деякими поліцейськими руху проти ЛГБТК, на такі злочини часто «закривають очі». • Через високий рівень політичної байдужості та недовіри до політикуму, разом з незабезпеченим доступом та можливостями для участі, молодь та ВПО часто відіграють пасивну роль у політичному житті країни. • Через нинішню економічну кризу багато молодих людей виїжджають за кордон у пошуках кращих можливостей працевлаштування та якості життя. • Деякі етнічні меншини, зокрема роми, дискриміновані у доступі до освіти, зайнятості, житла, соціальних послуг, громадянських та політичних прав через поширені стереотипи та упередження. Певні проблеми з доступом до таких послуг також можуть обумовлюватися відсутністю у них посвідчення особи та інших документів. • Зберігається високий рівень злочинів на ґрунті ненависті проти представників певних груп громадян, зокрема, щодо ЛГБТК та ромів. Такі злочини часто не реєструються та недостатньо розслідуються місцевою поліцією. • Люди, які не є вірянами православної церкви (Московського патріархату), незаконно переслідуються в анексованому Криму та на непідконтрольних Україні територіях Донбасу.

Ключові результати оцінювання

Переважає більшість учасників фокус-груп, незалежно від їхнього ґендеру, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, статусу ВПО або соціально-економічного становища, демонстрували відносно високий рівень обізнаності щодо участі як у громадському, так і політичному житті. Під час обговорень у фокус-групах було загальне розуміння громадського та політичного активізму. Крім того, **більшість учасників та учасниць усіх груп переважно сприймали себе як лідерів. Однак така «впевненість» у власному лідерстві була дещо менш притаманною жінкам та внутрішнім переселенцям.** Усі групи також об'єднувала демонстративна недовіра до державних органів влади та державних установ, а також майже абсолютна невіра в те, що обрані можновладці дійсно представляють їхні інтереси.

Однак, незважаючи на високий рівень обізнаності про різні можливості та форми громадського активізму, усі учасники та учасниці відзначали наявність значних бар'єрів для їхньої особистої участі. Найчастіше тут згадувалися два негативні стримуючі фактори: відсутність достатнього часу та незахищене соціально-економічне становище; однак, як виявилось, чоловіки та жінки з різним соціальним статусом неоднаково відчують різні несприятливі впливи. **Жінки набагато частіше пояснюють відсутність часу для активної громадської діяльності необхідністю виконувати побутові або сімейні обов'язки.** Такі пояснення були особливо притаманні жінкам-ВПО, які також згадували про додаткове навантаження через необхідність вирішувати бюрократичні питання, пов'язані з вихованням дітей або піклуванням про членів родини,

Зображення 3. Наскільки учасники погоджуються або не погоджуються із твердженням: «Я вважаю, що мої інтереси представлені обраними посадовими особами», %

наприклад, реєстрація дітей для навчання у школі. Чоловіки ж набагато частіше свою соціальну пасивність пояснюють зайнятістю на роботі, а чоловіки-ВПО особливо відзначають економічні труднощі та власну відповідальність за добробут своїх сімей. На відміну від жінок, чоловіки-ВПО значно рідше говорять про адміністративну тяганину, з якою доводиться мати справу через переселення та облаштування сім'ї на новому місці, а рівень зайнятості цієї категорії учасників був нижчий, ніж у всіх інших групах, за виключенням жінок з інвалідністю. Попри те, що жінки з інвалідністю не обов'язково зазначали фінансові труднощі як перепону для своєї громадської участі, вони мають значно менше можливостей для працевлаштування.

Щодо участі у виборах в якості кандидата, тут помітна ґендерно-обумовлена різниця у підходах та очікуваннях від отримання посади політичного або громадського лідера. **Чоловіки частіше в якості мотивації зазначали матеріальні або фінансові фактори, тоді як жінки вбачали для себе таку перспективу як можливість для кар'єрного росту та реалізації особистого потенціалу.** В усіх групах жінки частіше керувалися ідеологічними мотивами, наприклад, «допомогти у розбудові сильної країни», або «патріотизмом».

Попри те, що більшість респондентів висловили особливу зацікавленість та готовність до участі у громадських ініціативах, пов'язаних з їхнім чинним соціальним статусом, та у власних спільнотах — особливо, якщо вони вже належать до організацій громадянського суспільства — **водночас вони були досить відкритими та сприйнятливими до участі у більш широких адвокаційних кампаніях або захищати права тих груп громадян, до яких самі вони не належать.** Однак тут були певні обмеження; так, один із респондентів-чоловіків, зокрема, виказав своє небажання підтримувати права ЛГБТК-спільноти і заявив, що він був одним з учасників акції контрпротесту під час проведення Маршу гідності у Києві.

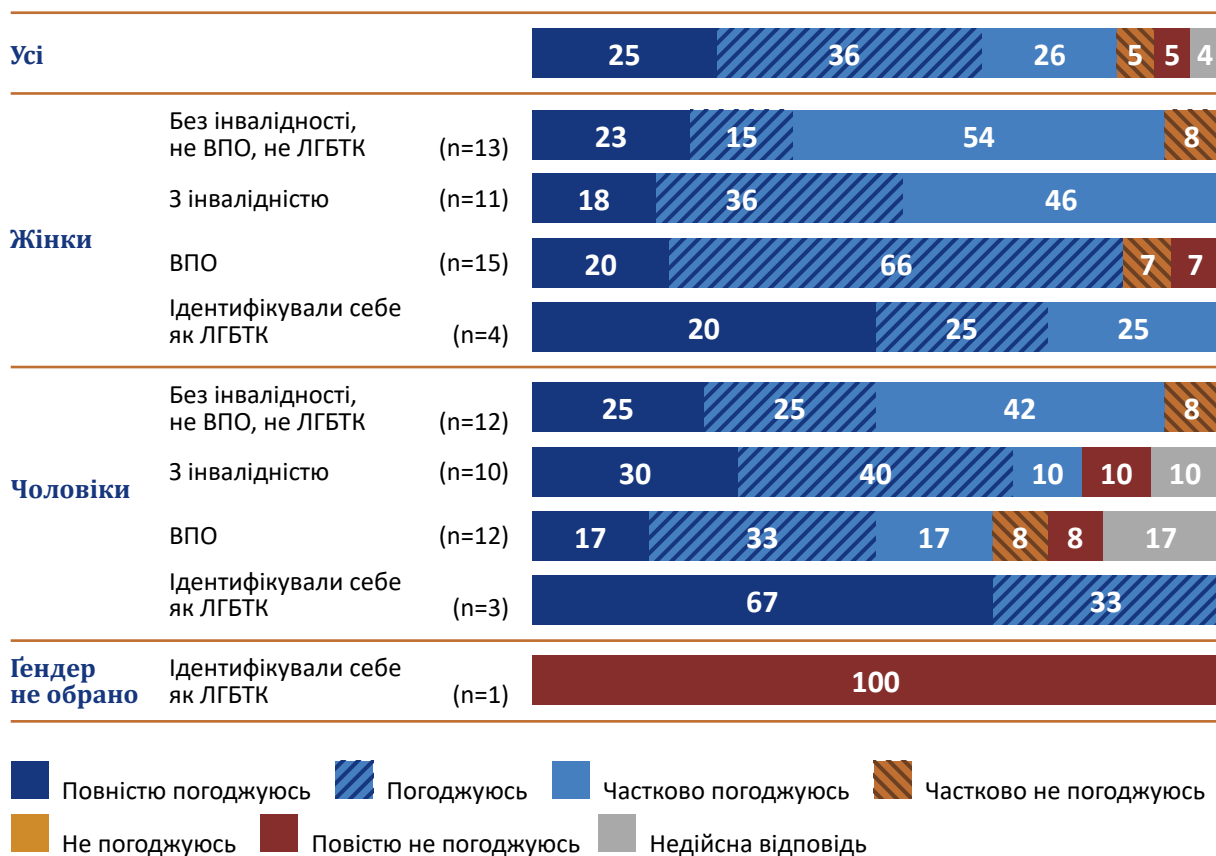
Найвищий рівень громадянської та політичної участі спостерігався серед представників організацій людей з інвалідністю та спільноти ЛГБТК, незалежно від їхнього ґендеру. Це можна пояснити тим, що значна кількість учасників, які представляли ці групи, вже мали досвід роботи в організаціях громадянського суспільства. Значна ґендерно-обумовлена розбіжність у рівні політичної та соціальної залученості була зафіксована серед учасників з групи внутрішньо переміщених осіб; **жінки тут виявилися набагато більш готовими долучатися до суспільного життя, аніж чоловіки.**

Зокрема, вони частіше висловлювали своє бажання брати участь у громадських ініціативах та в житті місцевих громад, налагоджувати діалог з владою та брати участь у виборах в якості спостерігачів і членів виборчих комісій. **Рівень участі чоловіків і жінок в голосуванні на виборах тут був однаковим, але в цілому нижчим, ніж в інших групах.** Це можна пояснити наявністю бюрократичних вимог щодо тимчасової зміни місця голосування або законодавчими обмеженнями, які діяли до прийняття нового виборчого кодексу у 2019 році і не дозволяли внутрішньо переміщеним особам голосувати на місцевих виборах.

Тетяна Дурнева, виконавча директорка ГО «Громадський холдинг «Група впливу» під час адвокаційної публічної акції «Невидимі виборці» за розширення політичних прав для спільноти ВПО в Україні під Верховною Радою, м. Київ, 2018 р.

Зображення 4. Наскільки учасники погоджуються або не погоджуються із твердженням: “Я хочу брати участь у політичному житті”, %

Радше за все, тут високі показники готовності до участі в голосуванні варто сприймати з певною обережністю, з урахуванням ефекту соціальної бажаності. І, **попри загальну недовіру до державних інститутів, ті учасники, які були спостерігачами або членами виборчих комісій, отримали переважно позитивні враження від виборчого процесу в Україні і відмітили, що вибори були належно підготовленими, чесними та прозорими, а члени дільничних виборчих комісій пройшли достатню підготовку/навчання, аби професійно виконувати свою роботу.**

На запитання, чому участь у громадському та політичному житті є важливою, усі респонденти незалежно від їхнього гендеру, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, статусу ВПО або соціально-економічного становища, називали оптимізм, почуття громадянського обов'язку/соціальної відповідальності, а також сподівання на краще майбутнє як сильні мотиваційні фактори. **Представники фактично усіх груп, але особливо ті учасники, які стикаються з комплексною дискримінацією, відзначали надзвичайну важливість пошуку та об'єднання однодумців і розбудови сильних коаліцій.**

Стримуючі та мотивуючі фактори щодо активної участі в громадському та політичному житті

Переважна більшість учасників, незалежно від їхнього гендеру, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, статусу ВПО або соціально-економічного становища, **у певній мірі сприймали себе як лідерів своїх спільнот.** Майже усі вони зацікавлені в участі у громадському та політичному житті країни, але певні фактори утримують їх від такої активності.

Жінки з інвалідністю та члени ЛГБТК-спільноти виказали свою особливу стурбованість питаннями особистої безпеки та захисту. Попри те, що переважно учасники з обох цих груп раніше вже брали участь у громадських акціях, маршах або акціях протесту, дехто з них поставив під сумнів ефективність заходів громадської безпеки та заявив, що саме відсутність безпеки є тим фактором, який може зупинити їх від участі у таких громадських акціях у майбутньому. Учасники з ЛГБТК-спільноти зокрема зазначали відсутність законодавства щодо злочинів на ґрунті ненависті та відсутність довіри до поліції у розслідуванні злочинів, вчинених проти осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

Учасники практично з усіх груп визначали брак часу як одну з основних перешкод, але жінки і чоловіки по-різному визначали причини браку вільного часу; так, **жінки набагато частіше згадували сімейні та побутові справи, тоді як чоловіки переважно посилалися на свої економічні та фінансові обов'язки.** Жінки-ВПО також окремо зазначали бюрократичні та адміністративні процедури, пов'язані з облаштуванням сім'ї на новому місці, які, на додачу до звичайних домашніх турбот, відбирають багато часу і майже не залишають їм шансів на повноцінну участь у суспільних справах. Чоловіки-ВПО також відзначили брак часу як перешкоду, але витрачають вони його на інші аніж жінки справи — у першу чергу, на пошук роботи та можливостей для фінансового забезпечення сім'ї. **Чоловіки-ВПО також окремо зазначили фінансові труднощі як перешкоду до активної громадської участі і повідомили, що саме в їхній групі показник зайнятості є найнижчим у порівнянні з усіма іншими.**

«Завжди доводиться визначати пріоритети. І для мене, як для багатодітної матері, родина важливіша, адже діти — це наше майбутнє. Жінка завжди бере на себе більшу відповідальність, коли йдеться про повсякденні справи, відтак до певної міри обмежує і свій саморозвиток», — учасниця фокус-групи, жінка-ВПО

Деякі учасники та учасниці також зазначали, що відчують дискомфорт від певних аспектів участі в громадському та політичному житті. **Як люди з інвалідністю, так і внутрішньо переміщені особи зазначили, що подекуди почуваються некомфортно, знедолено або часом навіть принижено під час процедури зміни місця голосування, пошуку своїх імен у списках виборців і навіть під час голосування.** Обидві групи, зокрема, посилалися на додаткові бюрократичні процедури, які вони мають виконати, аби отримати можливість проголосувати. Для ВПО — це зміна місця голосування, адже вони не мали змоги голосувати за місцем фактичного проживання. Для виборців з інвалідністю — це вибір місця голосування (на виборчій дільниці або вдома). Після офіційного отримання статусу особи з інвалідністю, такі виборці автоматично включаються до списку тих, хто голосує вдома, і для можливості проголосувати на виборчій дільниці вони мають заздалегідь подавати особисті заяви. **Жінки з інвалідністю відзначили особливий дискомфорт від присутності групи незнайомих людей в їхніх оселях при голосуванні на дому, на яке доводиться погоджуватися через недоступність виборчих дільниць.**

Чоловіки та жінки з інвалідністю в один голос згадували майже універсальні проблеми, пов'язані з доступом до політичних та виборчих процесів, у тому числі брак підготовки та обізнаності, а також відсутність доступних приміщень, матеріалів та допоміжних пристроїв. **Люди з інвалідністю та внутрішньо переміщені особи згадували про дискримінаційне або зневажливе**

ставлення від членів виборчих комісій до їхніх проблем або до них особисто саме через їхній статус особи з інвалідністю або ВПО. Представники багатьох груп серед стримуючих факторів також зазначали брак односторонності; це особливо актуально для представників ЛГБТК-спільноти, які також повідомили про значний рівень дискримінації та остракізму.

“З одного боку, якби не моя інвалідність, мені не довелося б так активно захищати свої права, а захист власних інтересів — це плюс. З іншого боку, надто багато бар’єрів щодо доступності і мобільності, адже для того, аби діяти, ти маєш читати, ходити, більше спілкуватися», — учасник фокус-групи, чоловік з інвалідністю

Згадувалися і законодавчі бар’єри, спричинені неналежною або повністю відсутньою імплементацією необхідних законів,

а також як прогалинами, так і надмірною зарегульованістю чинної правової бази. Для ВПО основною проблемою були виснажливі бюрократичні та адміністративні процедури, які утримували їх від участі в голосуванні, а також повне їхнє виключення з деяких виборчих процесів. Для ЛГБТК-спільноти значною перешкодою також зазначалася відсутність захисту на рівні законодавства або неналежне дотримання вже існуючих законів в разі порушення їхніх прав. Для людей з інвалідністю перешкодою залишається неналежний правовий механізм розгляду скарг щодо невиконання навіть тих заходів з поліпшення доступності, які вже закріплені в законах, але досі не впроваджуються на практиці.

Учасники двох груп — внутрішні переселенці та представники ЛГБТК-спільноти — серед негативних факторів зазначали стрес, емоційні травми та психологічний тиск. Як чоловіки, так і жінки з групи ВПО відзначали постійне відчуття тиску, а також брак консультаційної та психологічної підтримки. **Особливо це відзначили чоловіки-ВПО, тоді як жінки з цієї групи зауважили, що саме чоловіки набагато рідше звертаються за фаховою психологічною підтримкою, яка пропонується державою.** Деякі представники ЛГБТК-спільноти, зокрема ВІЛ-позитивні, також зазначили про необхідність моральної та професійної консультативної підтримки.

Що стосується мотивуючих факторів, учасники усіх фокус груп загалом демонструють почуття громадянської відповідальності та оптимізм і переконання, що їхня участь може допомогти побудувати краще майбутнє. Чоловіки дещо частіше зазначають такі фактори, як фінансові та матеріальні вигоди, включаючи купівлю голосів як «заохочувальний» фактор для участі, хоча і не визнають це прийнятним особисто для себе. Щодо жінок, вони дещо частіше називали такі фактори, як патріотизм або розбудова сильного суспільства.

«Ми виступаємо за те, аби відібраний у нас голос був знову почутим», — учасниця фокус-групи, жінка з інвалідністю

Громадянська активність

Серед усіх учасників фокус-групи найвищий рівень громадянської активності продемонстрували жінки-ВПО, жінки та чоловіки з інвалідністю та представники громади ЛГБТК. Значна частина цих респондентів заявила, що раніше вони вже брали участь у громадських ініціативах або адвокаційних кампаніях, протестних акціях або маршах, а деякі з них є членами ОГС або

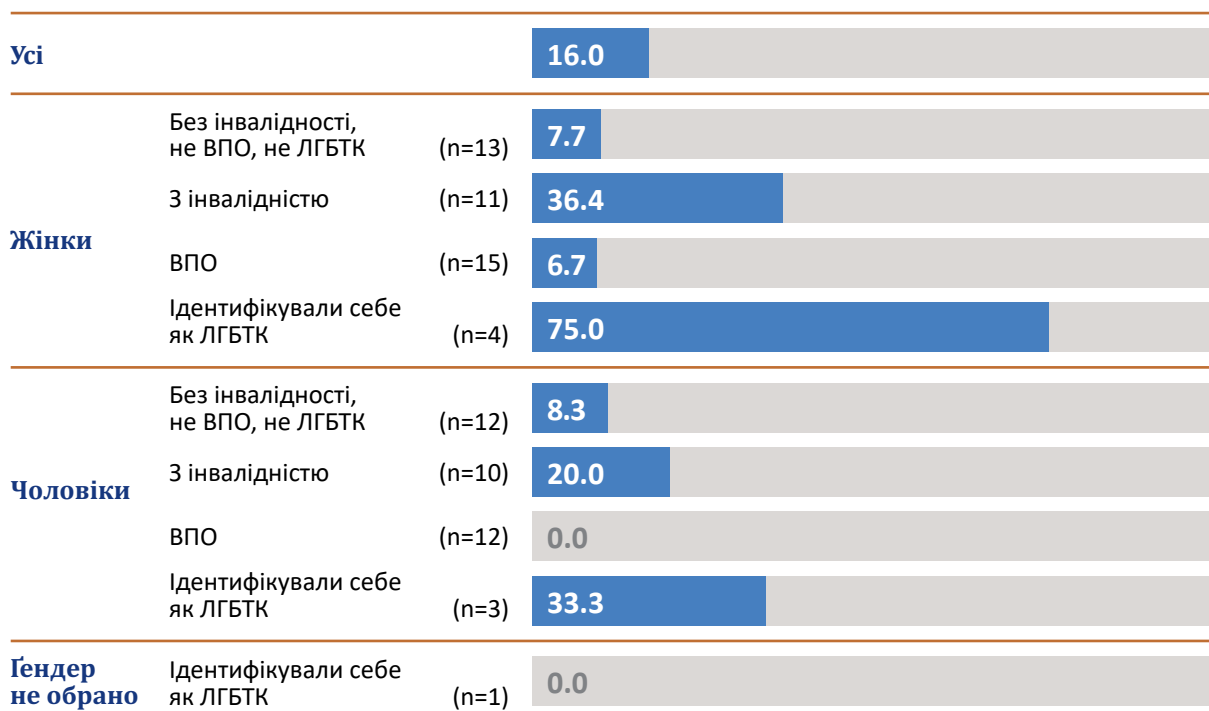
організацій людей з інвалідністю. Деякі учасники залучалися до різних форм громадянської активності. **Як правило, чоловіки демонструють дещо меншу активність, ніж жінки, і ця різниця особливо помітна між жінками та чоловіками в спільноті ВПО.** Слід зазначити, що учасники фокус групи ЛГБТК-спільноти відбиралися з членів ОГС, чим можна пояснити їхній вищий рівень громадянської активності у порівнянні з представниками інших спільнот.

Хоча багато хто з респондентів та респонденток були особливо зацікавлені та готові брати участь у громадських ініціативах, пов'язаних із їхньою соціальною ідентичністю або специфічним статусом, особливо представники ВПО, людей з інвалідністю та ЛГБТК, більшість учасників фокус груп виявились відкритими та сприйнятливими до ідеї брати участь у більш широких адвокаційних кампаніях або захищати права людей з тих вразливих суспільних груп, до яких самі вони не належать. Наприклад, учасники з ЛГБТК-спільноти беруть активну участь у діяльності на підтримку прав жінок та людей з інвалідністю. Деякі учасники із спільноти людей з інвалідністю брали участь у Марші жінок у Києві.

«Вам не потрібно бути членом певної соціальної групи, аби активно захищати права цих людей. Я готовий захищати права певної групи громадян, навіть якщо сам до неї не належу», — учасник фокус-групи, чоловік з інвалідністю

Чимало учасників фокус-груп, незалежно від їхнього ґендеру, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, статусу ВПО або соціально-економічного становища, у 2013–2014 роках брали участь у протестних акціях під час «Революції гідності» (Євромайдану), «підтримуючи ідею формування української нації». Деякі з них пояснювали, що для них мотивацією у рішенні приєднатися до

**Зображення 5. Відсоток учасників, які обрали твердження:
«Я брав/брала участь в адвокаційних кампаніях»**

протестів була передусім не політична причина (наприклад, на підтримку певної політичної ідеології або лідера), а радше громадянська позиція і віра в демократію та права і свободи. І навіть ті учасники, які не були частиною активного протесту, переважно долучалися до громадської діяльності як волонтери або підтримували Майдан ліками, речами та продуктами харчування.

Попри те, що рівень активності в усіх групах є приблизно однаковим, існують ґендерні відмінності в тому, як проявляється громадянська освіта. **Якщо чоловіки брали участь в різноманітних громадянських та політичних заходах, жінки переважно (хоча і не обов'язково) зосереджувалися на вирішенні конкретних проблемних питань на місцевому рівні або у власних громадах.** Такі громадські ініціативи, наприклад, були спрямовані на включення органами самоврядування до порядку денного питання про поліпшення житлових умов у мікрорайоні або певних заходів для забезпечення добробуту дітей та молоді. Ці відмінності можуть бути пов'язані з пануванням традиційних ґендерних ролей та загальноприйнятої суспільної практики щодо розподілу функцій та обов'язків у родині.

Як представники людей з інвалідністю, так і ЛГБТК-спільнот, незалежно від їхнього ґендеру, віку або соціально-економічного становища, наголосили на необхідності ставати більш помітними та підвищувати обізнаність суспільства про їхні проблеми. Значна частина респондентів з обох цих груп раніше брали участь у маршах та заходах з підвищення обізнаності громадськості, аби відстоювати свої права. Обидві ці групи назвали свою соціальну ідентичність як люди з інвалідністю або люди, що належить до ЛГБТК-спільноти сильним мотивуючим фактором для їхньої громадянської участі як у захисті прав членів їхніх власних спільнот, так і у більш широких правозахисних ініціативах. Зокрема, представники ЛГБТК наголосили на важливості позитивного висвітлення їхньої діяльності як всередині спільноти, так і в суспільстві в цілому.

«Не обов'язково завжди демонструвати свою сексуальну орієнтацію або ідентичність; просто будьте активними громадянами на місцевому рівні, звідки все й починається. Варто підтримувати активних громадян з ЛГБТК-спільноти, аби зробити нас помітними, аби показати, що нам не однаково і що у нас є права», — представник ЛГБТК-спільноти

Участь у політичному та електоральному процесах

Більшість респондентів та респонденок проведених фокус-груп брали участь у політичному процесі принаймні в одній або двох іпостасях — як виборці, як члени виборчої комісії або як спостерігачі на виборах. Поодинокі учасники балотувалися на виборні посади, працюють (або працювали) в державних інституціях або органах влади, або є членами політичних партій. Як показало обговорення у фокус-групі, зазвичай люди користуються своїм правом участі у прямій демократії і вірять — принаймні, до певної міри — що їхній голос може вплинути на системні соціально-економічні зміни, а відтак і на розвиток суспільства для кращого майбутнього.

«Усі ми сподіваємося, що наш кандидат премаже, що він / вона виконуватиме свої обіцянки і працюватиме на благо країни, аби ми усі жили краще. Ми завжди сподіваємося», — жінка-учасниця фокус-групи

У ролі виборця чи виборчині

Реалізація виборчого права виявляється найбільш обтяжливою і стресовою для ВПО та виборців з інвалідністю. Численні учасники, які представляють спільноту ВПО, розповіли про свій негативний досвід участі в голосуванні через громіздку процедуру зміни своєї виборчої адреси, короткі терміни та довжелезні черги. Окрім адміністративних та процедурних труднощів, для багатьох респондентів це стало також питанням людської гідності та національної ідентичності.

«Чому я маю доводити, що я громадянка України, якщо у мене паспорт громадянки України?! Мені здається принизливим, коли людей ділять на українців та ВПО. Це була єдина причина, чому я не голосувала на останніх виборах», — учасниця фокус-групи, жінка-ВПО

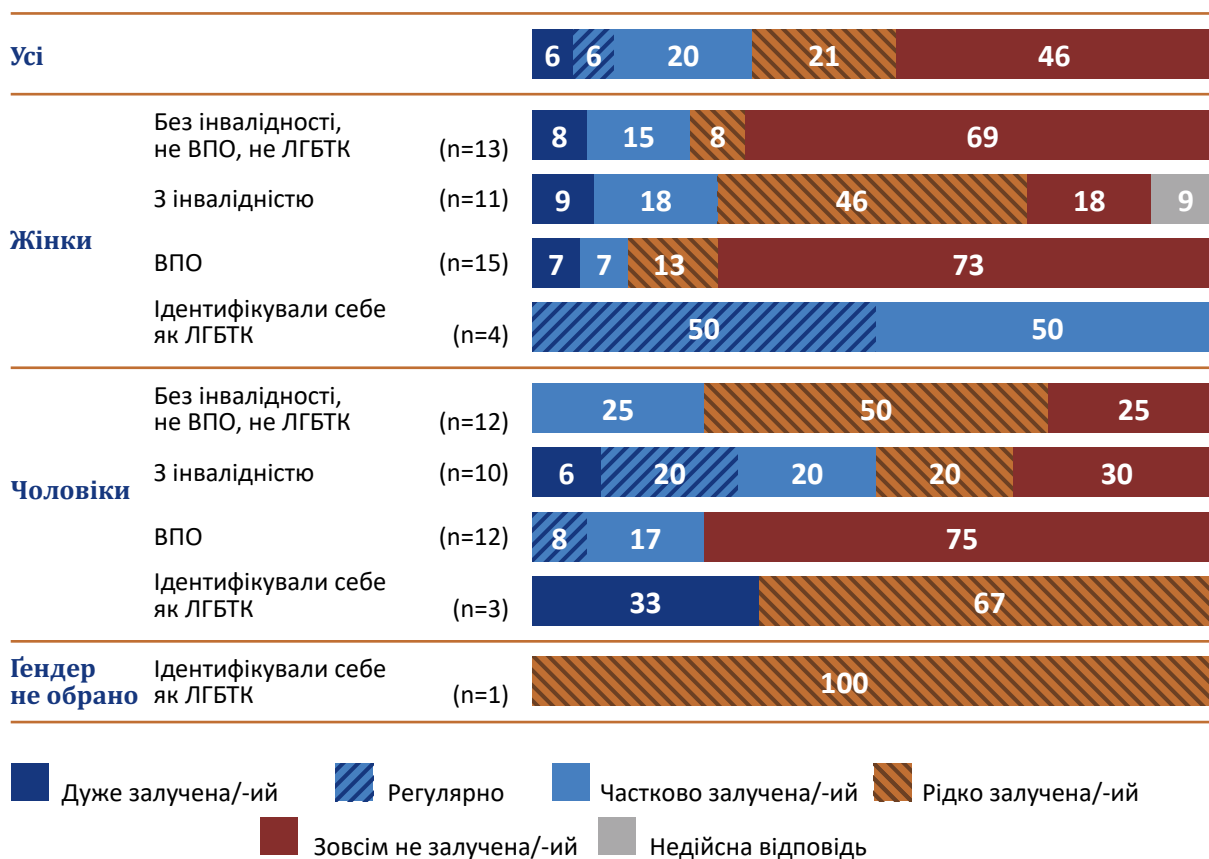
Незважаючи на такі перешкоди та негативний досвід, багато виборців зробили все можливе, аби реалізувати своє право і виконати свій громадянський обов'язок. Одна учасниця-ВПО поділилася: «Я проголосувала у 2019 році, відстоявши у величезних чергах в обох турах виборів, адже для мене це було дуже важливо. Я навіть брала відпустку обидва рази, аби змінити місце голосування, і я зустріла людей, які зробили так само. У другому турі черга була довжелезна, і йшов дощ, але люди не розійшлися, бо усім було важливо проголосувати». Інші учасники зазначили, що вони завжди голосують на виборах, якщо законодавство України це передбачає, (крім президентських виборів 2014 року, коли це було неможливо через окупацію Донецька і Луганська та незаконну анексію Криму) і не бачать нічого надто складного у зміні своєї виборчої адреси шляхом подання заяви з відповідними підтверджуючими документами, аби запобігти багаторазового голосування. Деякі учасники із спільноти ВПО зазначили, що існують бюрократичні перепони, які впливають не лише на внутрішньо переміщених осіб, але й на усіх українців, особливо на тих, хто фактично мешкає далеко від місця офіційного проживання, наприклад, на трудових мігрантів. Це особливо актуально також і для молодих виборців із спільноти ВПО, які або не можуть підтвердити свою постійну реєстрацію, або взагалі не мають документів, необхідних для підтвердження їхнього права голосувати.

Як чоловіки, так і жінки ВПО висловили своє розчарування державною політикою та регуляціями, які позбавляють їх права голосувати на місцевих виборах. Більшість учасників фокус-груп підкреслили, що вони не погоджуються з обмеженнями, які позбавляють їх права голосу на місцевих виборах (ця норма була скасована після прийняття виборчого кодексу у грудні 2019 року).

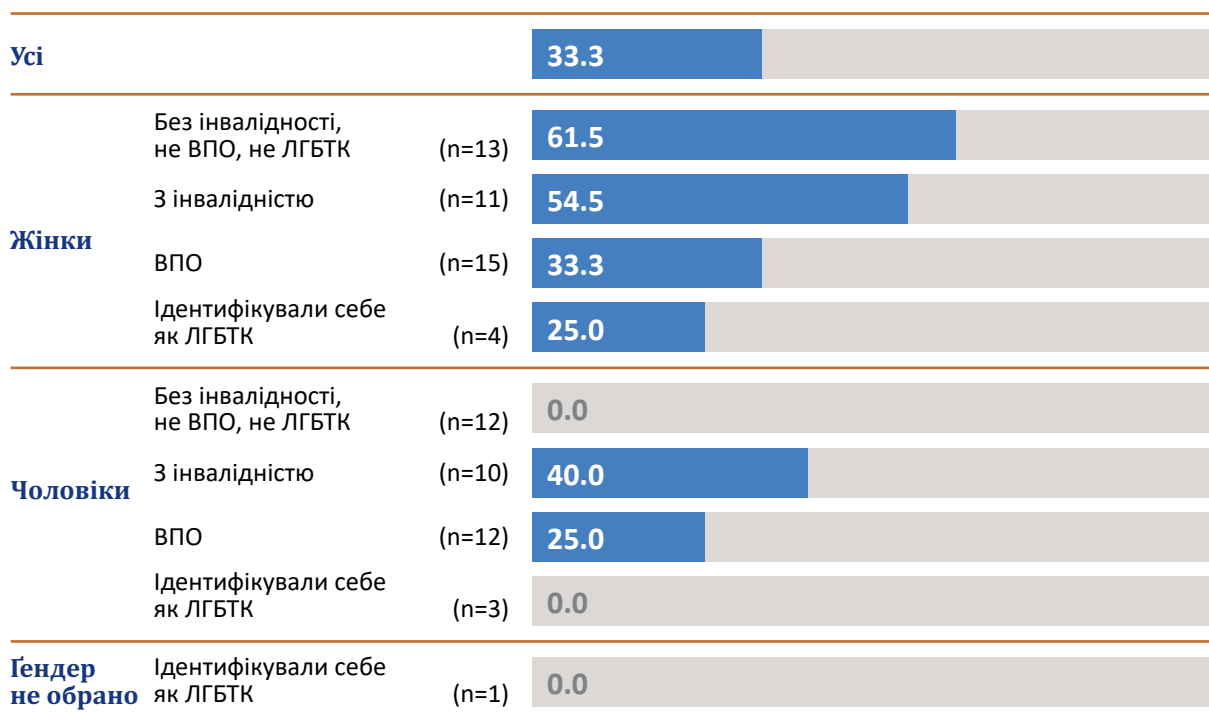
«Я відчуваю себе дискримінованою, коли йдеться про голосування на місцевих виборах. Ми живемо в Києві багато років, то чому ми не можемо голосувати за мера Києва?», — учасниця фокус-групи, жінка ВПО

Люди з інвалідністю та люди похилого віку як виборці часто стикаються з різними видами бар'єрів — законодавчими, регуляторними та фізичними. Наприклад, маломобільні групи населення або люди, які пересуваються на кріслі колісному часто не мають доступу до державних будівель або виборчих дільниць через відсутність пандусів та іншої інфраструктури. Виборці з порушеннями зору, слуху та інтелектуальною інвалідністю відзначали брак інформації про вибори у доступних форматах. Зокрема, молоді люди з порушеннями зору або слуху, які проживають

Зображення 6. Рівень залученості до політичних процесів за даними самооцінки, %

Зображення 7. Відсоток учасників, які обрали твердження: “Я працював/працювала членом виборчої комісії”

у школах-інтернатах, часто не мають достатнього доступу до інформації про різні політичні процеси в Україні, тому їм набагато важче зробити усвідомлений вибір під час виборів або референдумів. Просвіта виборців у таких навчальних закладах не проводиться на належному рівні. Один з ключових респондентів-інформаторів наголосив, що під час обох виборчих циклів 2019 року ці молоді люди були не цілком обізнані про деякі виборчі процедури. Одним із прикладів недостатньої інформаційно-просвітницької кампанії для виборців була досить поширена серед мешканців інтернату думка, що виборчий бюлетень можна отримати за посвідченням статусу інвалідності замість паспорту, що призвело до відмови у реалізації ними права голосувати.

Щодо забезпечення права на таємне та вільне волевиявлення, часто такої можливості позбавлені виборці з вадами зору, а також інтелектуальною і психосоціальною інвалідністю. Такі виборці зазвичай голосують на виборчій дільниці у супроводі члена сім'ї, і переважно потребують зовнішньої допомоги для пошуку себе у списку виборців, а також при отриманні та заповненні виборчих бюлетенів. Для виборців із порушенням зору допомога іншої особи всередині кабінки для голосування є дуже чутливою проблемою. За законом, членам комісії забороняється надавати виборцям таку допомогу, тому це можуть зробити лише члени сім'ї або інші виборці, які голосують на цій дільниці і добровільно зголошуються допомогти. Для людей із порушенням зору це дуже складний психологічний момент — довіритися іншій людині у заповненні бюлетеню, особливо якщо найближчі члени сім'ї не поділяють їхніх політичних поглядів або електоральних уподобань.

Чимало респондентів фокус-груп з різними типами інвалідності підкреслили низький рівень обізнаності членів комісії про те, як професійно та етично взаємодіяти з такими виборцями. Подібно до досвіду деяких виборців-ВПО, інколи виборці з інвалідністю відчують зневажливе та негідне до себе ставлення під час голосування на дільниці; причому про таку неповагу до себе дещо частіше згадують саме жінки з інвалідністю.

Члени сімей та опікуни людей з інтелектуальною та психосоціальною інвалідністю також нарікали на зневажливе, а часом навіть вороже ставлення членів виборчої комісії, що відбиває у них всяке бажання супроводжувати людей з інвалідністю у день голосування, аби уникнути стресу і публічного приниження. **У цілому респонденти з різних груп та спільнот стурбовані відсутністю у членів виборчих комісій**

«Не думаю, що таке поводження зі мною можна назвати доречним, ввічливим і толерантним. Мені відомі також інші випадки, що траплялися з моїми друзями, коли до них підходив член виборчої комісії і на всю дільницю кричав «У нас тут інвалід!». Після такого вони просто перестали ходити на вибори, аби знову не наражатися на подібне ставлення до себе з боку членів комісії», — учасниця фокус-групи, жінка з інвалідністю

«Вони [члени виборчої комісії] просто заявляють, що «це заборонено», і не пропонують жодного вирішення проблеми, наприклад, для людей з інвалідністю або для людей похилого віку. Завжди є люди, які готові допомогти, але ті, які хочуть, не знають, як це можна зробити; а тим, хто знає, зазвичай просто не надається така можливість», — учасниця фокус-групи, жінка з інвалідністю

підходу, «орієнтованого на надання послуг»; на їхню думку, це пояснюється браком достатнього досвіду, невпевненістю у своїх діях та некомандною роботою ДВК.

У ролі кандидата чи кандидатки на виборах

Поодинокі учасники фокус-груп, незалежно від їхнього ґендеру, сексуальної орієнтації, віку, статусу інвалідності або ВПО колись раніше балотувалися на виборну посаду. Жінки — особливо ті, які не представляють спільноту ЛГБТК, людей з інвалідністю або внутрішньо переміщених осіб — виявили більше вагання у готовності брати участь у виборах у ролі кандидатки, аніж чоловіки. З особливою недовірою жінки ставляться до того, що виборчі перегони можуть бути відкритими, прозорими і чесними. Незалежно від будь-якої соціальної ідентичності, жінки особливо відзначали вплив непотизму, ділових та сімейних зв'язків, а їхню відсутність — як перешкоджаючий чинник для кандидата. Окремо зазначалося, що особливо корисним було би мати «чоловіка, батька, дядька чи брата» на чинній виборній посаді.

Дехто з жінок, які не повідомили про свою приналежність до спільноти ЛГБТК, людей з інвалідністю або ВПО, підтримували ґендерні стереотипи, які стримують жінок від активної участі в політиці та від обіймання керівних посад. Чимало учасниць цієї групи висловили свою вдячність та відданість традиційним ґендерним ролям, коли жінка потребує підтримки та захисту. І навіть ті жінки, які не обов'язково підтримували такі традиційні ґендерні ролі, вагалися щодо своєї участі у виборах в якості кандидаток через невпевненість у собі — той бар'єр, про який не згадав жоден чоловік-респондент. Ці учасниці висловили сподівання, що з часом жінки реалізують свій власний потенціал та сильні сторони і також зможуть займати важливі керівні посади та протидіяти ґендерним стереотипам; але водночас вони зауважили, що жінкам мало що вдасться без належної підтримки, якщо їхніми конкурентами будуть чоловіки. Більшість учасників зійшлися на думці, що збільшення кількості жінок в політиці та державному управлінні потребує розвитку, допомоги в отриманні необхідних навичок та плекання впевненості в собі.

Якщо жінки погоджуються із стереотипами і виказують невпевненість у своїх силах, чоловіки набагато частіше згадують про роль грошей у політиці. Так, деякі учасники обговорення у фокус-групі підкреслили, що головна запорука перемоги у виборчих перегонах — це гроші та публічність. Така думка була підтримана й

«Приємно, коли хтось піклується про тебе, допомагає, забезпечує тебе. Ми [жінки та чоловіки] маємо рівні права, у нас є певні обов'язки, але водночас мені подобається, що вони [чоловіки] відкривають мені двері, дарують квіти. Можливо, нам взагалі не потрібен фемінізм!» — учасниця фокус-групи

«Чесно кажучи, у більшості українських сімей чоловік в домі голова. Я думаю, це правильно, і це не означає, що ми [жінки] дискриміновані, бо чоловік — голова, а жінка — шия (українська приказка)», — учасниця фокус-групи

«Нам потрібен певний час, аби жінка стала сильнішою духом і зрозуміла, що міняти щось у цьому світі — це не суто чоловіча справа», — учасниця фокус-групи

іншими: «Що більше у вас грошей, то більше шансів бути обраним. Все залежить від присутності у ЗМІ, і схоже, що все залежить від грошей». Інший учасник зазначив: «Аби обіймати державну посаду, ви маєте спочатку стати успішним лідером і прикладом для інших, аби люди хотіли йти за вами і бачили перспективу кращого майбутнього у тому, що ви робите. Інакше я не вбачаю сенсу балотуватися на посаду».

Деякі учасники, особливо із спільноти людей з інвалідністю, підняли питання символічної присутності. Так, один учасник зазначив, що наразі існує тенденція включати людей з інвалідністю до виборчих списків партій. Однак, за його словами, це більше схоже на піар-ходи, аніж на справжні наміри забезпечити інклюзивність виборчого процесу. На думку деяких співрозмовників, певні політики у своїх виборчих кампаніях використовують для збільшення своєї електоральної підтримки ветеранів війни, причому деякі з них також мають статус інвалідності та внутрішньо переміщеної особи. Подібна стратегія сприймається представниками спільноти людей з інвалідністю переважно негативно. Водночас учасники твердо вірять, що інтереси людей з інвалідністю можуть бути належним чином представлені лише тими державними діячами, які мають однакову з ними соціальну ідентичність, стикаються з подібними проблемами і повністю розуміють їхні потреби; тому вони дуже підтримують зростання кількості активних політиків, які самі належать до спільноти людей з інвалідністю.

Представники ЛГБТК-спільноти відзначили фактичну соціальну ізоляцію як суттєву перешкоду для політичної участі. Як правило, політичні партії в Україні не вітають у своїх лавах відкритих геїв, лесбійок, бісексуальних та трансгендерних людей у якості кандидатів/потенційних членів, тому для представників спільноти на сьогоднішній день майже неможливо успішно балотуватися на виборні посади або стати помітною політичною фігурою від політичної партії.

«Я думаю, це пов'язано з нашим менталітетом. Завжди було так, що жінка — це мати, домогосподарка, вона доглядає за дітьми, а чоловік заробляє гроші та будує наше майбутнє», — учасниця фокус групи

Соціальні ідентичності та їхній вплив на участь в громадському/політичному житті

У цілому учасники усіх груп початково не вважали, що ґендер має вплив — позитивний або негативний — на участь у громадському та політичному житті.

Однак, під час обговорень така оцінка змінювалася, адже і чоловіки, і жінки висловлювали погляди, які лише підсилюють ґендерні стереотипи, що начебто чоловіки є більш «придатними» для участі в політиці. Зокрема, чоловіки відзначають, що вони зазвичай більше за жінок зацікавлені в політиці, відтак у них є більше можливостей досягти успіху та взяти на себе таку велику відповідальність. Учасники також зазначили, що у політиці традиційно переважають

«Все залежить від людини. В сучасному цивілізованому світі — а я вірю, що Україна є цивілізованою країною — ані ґендерний, ані будь-який інший фактор не може утримувати від участі в політичному та громадському житті. Мотивація — ось основна рушійна сила, аби досягнути всього», — учасник фокус-групи

чоловіки, і це «не відповідає природі жінок».

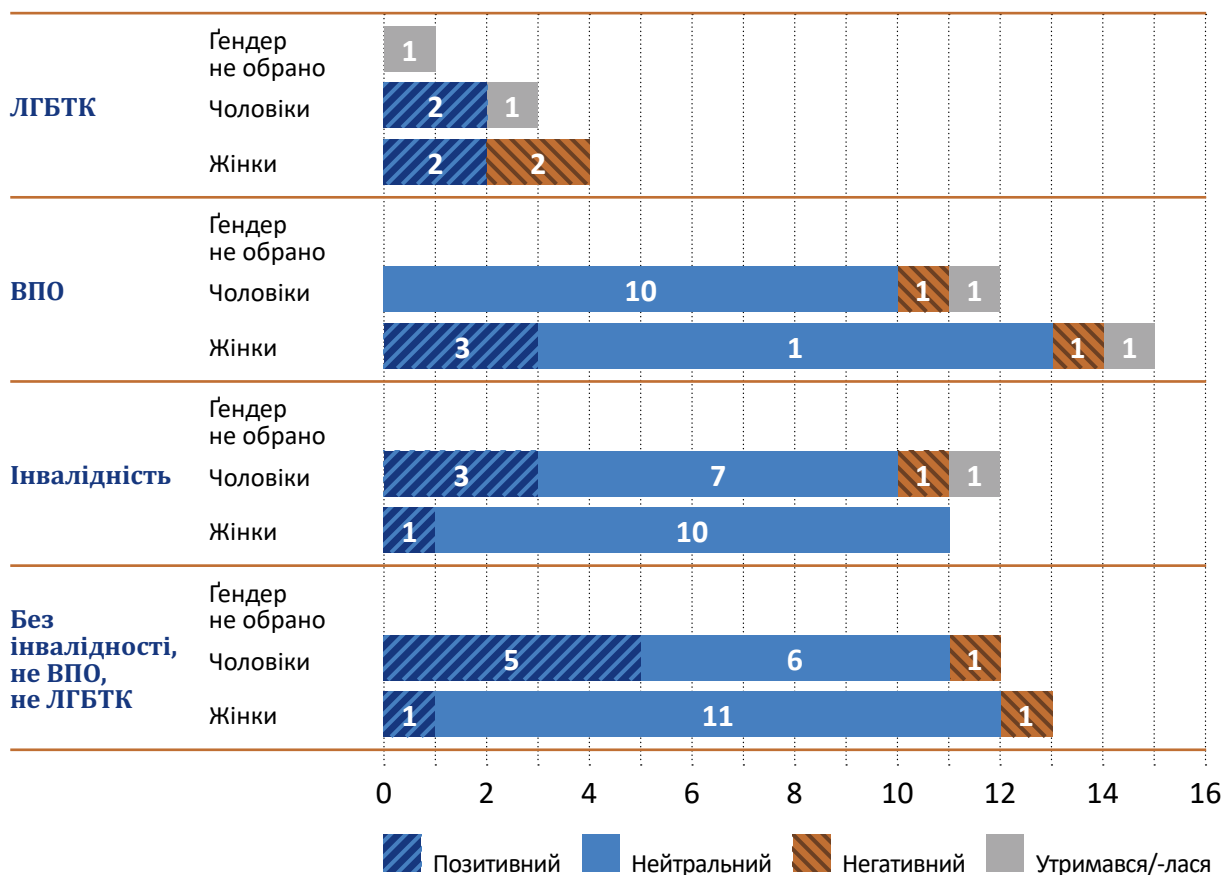
Жінки обговорювали той факт, що будувати успішну кар'єру — як на теренах політики, так і поза нею в Україні важко, особливо через постійні прояви дискримінації на робочому місці, пов'язані з сімейним статусом та материнством. Вони підкреслювали, що більшість роботодавців вагаються і навіть бояться наймати жінок, бо переважно вважають їх «ненадійними та непостійними робочим кадрами» через довгі відпустки по вагітності та пологах, часті лікарняні, пов'язані з необхідністю піклуватися про хворих дітей тощо. **Так, жінки з інвалідністю повідомили про надзвичайно низький рівень зайнятості у їхній групі.** Респонденти також підкреслили, що оплата праці жінок надалі залишається значно нижчою, ніж у чоловіків.

«Політика — не така вже й проста справа. Чоловіки психологічно краще налаштовані на участь в політиці. І знаєте, часом чоловік має забивати цвяхи, а жінка — куховарити», — учасник фокус-групи

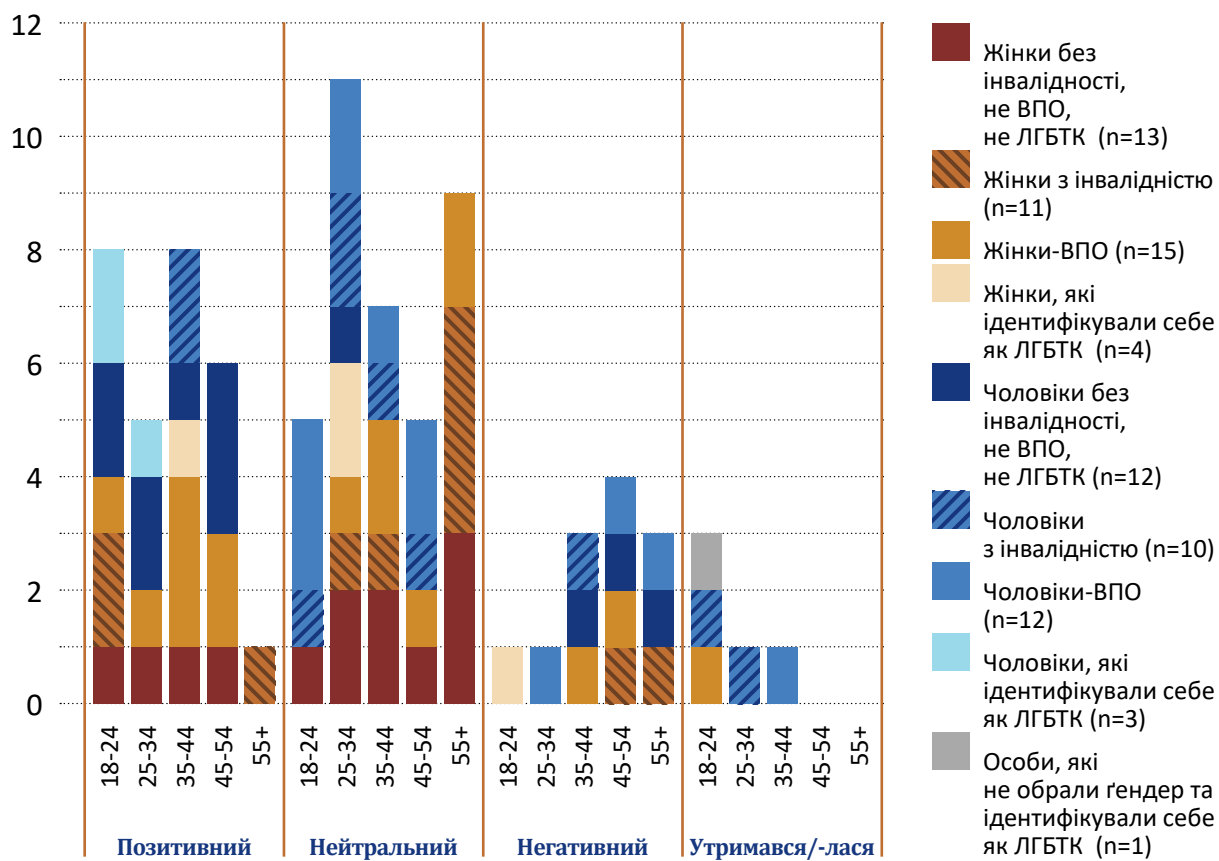
«Для жінки зробити кар'єру в Україні та бути політично активною, особливо якщо маєш дітей, набагато складніше, ніж чоловікам», — учасниця фокус-групи

Багато респонденток пов'язували такі переконання із вкоріненими суспільними нормами та з тим, що вони називають «питанням менталітету», коли дівчат з дитинства готують у майбутньому передусім бути дружинами, матерями та доглядачками за рідними, що змушує їх

Зображення 8. Вплив гендеру на участь у громадському/політичному житті

Зображення 9. Вплив віку на участь у громадському/політичному житті

приборкувати власні амбіції щодо професійного успіху, участі в політиці або обіймання керівної посади. Співрозмовники з ромської громади наголосили на домінуванні традиційних гендерних ролей у структурі ромської сім'ї, що може зупинити жінку від політичної участі, а час від часу призводить до сімейного голосування.

Більшість респондентів у фокус-групі, незалежно від їхнього гендеру, віку та соціально-економічного статусу, погодились, що коли партнери або подружжя є односторонніми у політичному та виборчому дискурсі, шлюб може позитивно впливати на громадянську участь, у тому числі такий кандидат /кандидатка буде сприйматися виборцями як більш надійний. **Однак, якщо жінки-респондентки відзначають, що різні з чоловіком/партнером політичні погляди та відсутність його підтримки дійсно є для них стримуючим від участі фактором, чоловіки-респонденти не озвучували наявності такого аспекту як потенційну перешкоду для себе.**

«Спочатку слід подумати, чи не голодна твоя родина, чи має у що звертатися, а вже потім звертати увагу на інші проблеми. Якщо хтось має краще матеріальне становище, а голова не забита вирішенням повсякденних питань, тоді можна брати більш активну участь у громадській та політичній діяльності. Ці дві речі є взаємопов'язаними», — учасник фокус групи

Соціально-економічне становище особливо впливає на участь чоловіків у політичному та громадянському житті, особливо чоловіків-ВПО. На думку деяких респондентів, соціально-економічний

статус є досить важливим фактором і у виборі кандидата та політичної сили. Учасники зауважили, що вони намагалися бути ретельними та уважними у своєму виборі, адже обрання «неправильного кандидата» може призвести до втрати пільг і стабільного соціально-економічного становища.

Внутрішньо переміщені особи, незалежно від ґендерної приналежності, вбачають міцний взаємозв'язок між «усталеним та налагодженим життям» у нових громадах та їхньою здатністю до активної участі у громадському/ політичному житті. Для цього їм доводиться вкладати чимало дорожчих ресурсів — часу, енергії, грошей — яких завжди не вистачає. **Чимало учасників та учасниць фокус-груп підкреслили, що вони відчують себе соціально незахищеними і що їм бракує відчуття безпеки в Україні.** Більшість із них підкреслювали, що вони несуть відповідальність не лише за себе, а й за членів своїх сімей та родичів. Якщо внутрішньо переміщені особи втрачають роботу, мають проблеми зі здоров'ям або стикаються з будь-якою іншою надзвичайною ситуацією, у них немає інших джерел доходу, а їхні сім'ї залишаються соціально незахищеними.

Вирішення різних адміністративно-бюрократичних питань (набуття статусу ВПО, оформлення пільг, регулярне відвідування різних державних установ та органів влади) є першочерговим і дуже виснажливим навантаженням, яке зазвичай лягає на плечі жінок. Вони також частіше беруть на себе основну роль у налагодженні комунікації та взаємодії між їхніми сім'ями та новою приймаючою громадою, забезпечуючи дітей та партнерів психологічною підтримкою і порадами.

«Досить часто, намагаючись «достукатися» до державних установ, ти завжди чуєш коментарі на кшталт «Навіщо ви сюди переїхали? Київ не гумовий!», — учасниця фокус групи, жінка ВПО

Чоловіки переважно вважають для себе основними дискримінаційними факторами статус ВПО та старший вік. На думку респондентів, чим старший чоловік, тим важче йому знайти добре оплачувану роботу, утвердитися та забезпечити свою сім'ю на новому місці/в новій громаді. Ринок праці у багатьох великих містах дуже конкурентоспроможний, особливо на добре оплачувані посади. Така економічна нестабільність, особливо в поєднанні з похилим віком, чинить величезний тиск на чоловіків-ВПО і стримує їх від політичної участі.

Учасники з ЛГБТК-спільноти висловили сподівання на збільшення кількості обраних ЛГБТК-політиків та відкритих ЛГБТК-правоохоронців, які ефективно виступатимуть на захист їхніх прав та інтересів. Однак наразі політичні партії в Україні не висловлюють своєї зацікавленості у залученні представників спільноти до своїх лав, переважно через занепокоєння щодо можливого негативного впливу на імідж та популярність партії. Крім того, жодна політична сила не включила до свого порядку денного пов'язані з інтересами ЛГБТК питання (наприклад, реєстрація одностатевих шлюбів).

На думку респондентів фокус-груп, всеохоплююче реформування антидискримінаційного законодавства та його ефективне впровадження на всіх рівнях посилить довіру представників ЛГБТК-спільноти до державних установ та відомств.

Учасники також запропонували підвищити рівень залученості ЛГБТК через співпрацю з державними посадовими особами, а також започаткувати освітні та просвітницькі програми — у тому

числі інформаційно-мотиваційні кампанії в різних ЗМІ, спрямовані на різні цільові групи — аби посилити довіру до громадської та політичної участі як до інструменту реальних змін в особистому та суспільному житті.

Не існує узагальнених та точних статистичних даних про чисельність ромського населення в Україні, в тому числі немає дезагREGOVANOЇ за ознакою статі інформації. Ця проблема переважно пов'язана з відсутністю у багатьох ромів посвідчення особи та інших релевантних документів, що значно ускладнює їхню взаємодію з місцевими державними органами. Це також дуже впливає на можливість ромського населення брати участь у голосуванні на виборах.

Як представники ромської громади, так і чоловіки-ВПО зазначили, що часто відчують, ніби суспільство не має до них довіри і вбачає в них «кримінальний елемент». Серед пересічних українців існують сильні та глибоко вкорінені суспільні забобони та стереотипне ставлення до ромського населення.

Рекомендації

Законодавцям	Відповідальний суб'єкт(и)
Внести всі необхідні законодавчі зміни до Виборчого кодексу, аби його положення забезпечили ширше залучення до виборчого процесу представників традиційно недостатньо представлених в політиці соціальних груп (з акцентом на залучення жінок, людей з інвалідністю, ВПО та інших мобільних всередині країни громадян, представників етнічних та сексуальних меншин)	Верховна Рада України
Посилити визначені законом правила у сфері політичного фінансування та фінансування передвиборчої агітації з метою впровадження жорсткіших покарань за недотримання цих правил; підтримка у застосуванні чинних санкцій; а також надання роз'яснень щодо того, які установи несуть відповідальність за їхнє застосування. Покращити доступ до виборчого правосуддя.	Верховна Рада України, ЦВК, НАЗК, суди, окружні виборчі комісії (ОВК), дільничні виборчі комісії (ДВК)
Внести зміни до положень про державне фінансування, аби закріпити або підтримати / посилити мотивацію партій у разі, якщо декілька партій дотримуватимуться чинної квоти, а фінансування внаслідок цього зменшиться; вимагати використання певної частини отриманого державного фінансування на сприяння політичній участі жінок; передбачити певний обсяг державного фінансування для просування політичної участі жінок та недостатньо представлених груп громадян; розглянути можливість звільнення від внесення грошової застави для кандидатів від недостатньо представлених груп громадян.	Верховна Рада України

Провести комплексну реформу антидискримінаційного законодавства та забезпечити його впровадження на всіх рівнях для підвищення суспільної довіри представників ЛГБТК-спільноти до державних установ та відомств.	Верховна Рада України
Створити «зворотній зв'язок» для забезпечення того щоби групи, на які впливає законодавство, мали можливість коментувати та інформувати про політику, яка на них впливає.	Верховна Рада України, ЦВК, особи, які приймають рішення на усіх владних рівнях
Органам адміністрування виборів	Відповідальний суб'єкт(и)
- На основі нового Виборчого Кодексу прийняти відповідні підзаконні акти для забезпечення належного та ефективного залучення до виборчого процесу традиційно недостатньо представлених у політиці соціальних груп, з акцентом на залучення жінок, людей з інвалідністю, ВПО та інших мобільних всередині країни громадян, представників етнічних та сексуальних меншин. - Затвердити відповідні інструкції, положення та інші внутрішні директиви, аби забезпечити виконання тих положень Виборчого кодексу, які стосуються виконання ґендерної квоти та більшого залучення до виборчого процесу виборців з інвалідністю, ВПО і інших мобільних всередині країни громадян. - Забезпечити прозорість та справедливість виборчого процесу через забезпечення дотримання законодавчих та нормативних вимог щодо фінансування перевиборчих кампаній, виділення ефірного часу та розміщення політичної реклами у ЗМІ. - Передбачити у бюджеті ЦВК адекватний обсяг витрат на програми з підвищення політичної участі жінок. - Включити питання ґендерної рівності та інклюзивності виборів до процесу стратегічного, комунікаційного та оперативного планування ЦВК, в тому числі шляхом розробки ґендерної політики та плану дій. - Інституціоналізувати внутрішні робочі групи з питань доступності виборів для виборців з інвалідністю та з питань ґендерної рівності у виборчих процесах у партнерстві з відповідними національними організаціями людей з інвалідністю, ОГС та жіночими групами. - Проводити роботу з виборчими комісіями нижчого рівня для підвищення обізнаності про вибір приміщення для голосування та щодо стандартів облаштування доступних виборчих дільниць.	ЦВК

• Виділити достатнє бюджетне фінансування на закупівлю пристроїв для маркування виборчого бюлетеня, що уможливило персональне та таємне голосування для людей з інвалідністю. • Виділити достатнє бюджетне фінансування на підготовку та розповсюдження просвітницьких та інформаційних матеріалів для виборців у зрозумілому та доступному форматі.	Міністерство фінансів, ЦВК
• Збирати, оприлюднювати та забезпечувати легкий доступ до дезагрегованих за ознакою статі даних про членів виборчих комісій, зареєстрованих виборців, кандидатів та виборців, які проголосували на виборах. • Через спільний Центр управління навчанням учасників виборчих процесів IFES та ЦВК надалі включати питання гендерної рівності, доступності та інклюзивності виборчого процесу з інтегрованим інтерсекційним підходом у всі відповідні інформаційні та навчальні матеріали і програми навчання членів виборчих комісій. • За підтримки міжнародних донорів та національних інститутів громадянського суспільства проводити різноманітні навчання для підготовки та підвищення обізнаності для членів виборчих комісій усіх рівнів щодо важливості повної та рівноправної участі усіх громадян у виборчих процесах, з урахуванням інтегрованого інтерсекційного підходу.	ЦВК, ОВК, ДВК
• Розробити і запровадити вдосконалений та спрощений механізм зміни виборчої адреси, аби забезпечити максимально можливу участь ВПО та трудових мігрантів у виборах. • Адаптувати кабінет виборця на сайті Державного реєстру виборців під потреби людей з порушеннями зору. • Збирати, оприлюднювати та забезпечувати легкий доступ до десегрегованих за ознакою статі даних про виборців.	ЦВК, Державний реєстр виборців
Виконавчій владі	Відповідальний суб'єкт(и)
• Виділяти приміщення для виборчих дільниць, які будуть відповідати державним нормам доступності ДБН В.2.2–40:2018 та стануть більш доступними для виборців з інвалідністю та маломобільних виборців.	Місцеві державні адміністрації
• Проводити тренінги для державних чиновників та службовців на всіх рівнях з питань протидії дискримінації, в тому числі множинної, та необхідності забезпечення рівності усіх громадян перед законом. • Застосовувати інтерсекційний підхід під час проведення аудиту гендерної та інклюзивної політики. • Застосовувати інтерсекційний підхід при виділенні бюджетних коштів на цільові гендерні програми.	Кабінет міністрів, місцеві державні адміністрації

Розробляти, затверджувати та застосовувати відповідні інструкції, положення та інші внутрішні механізми для реєстрації, розслідування та притягнення до відповідальності за злочини на ґрунті ненависті.	Міністерство внутрішніх справ (МВС), Секретаріат Служби безпеки України (СБУ) та Генеральна прокуратура
Проводити тренінги для правоохоронних органів з питань належної класифікації, реєстрації та ефективного розслідування злочинів на ґрунті ненависті.	СБУ, МВС, Національна поліція
- Прийняти відповідні підзаконні акти, аби забезпечити належне та ефективне виконання антидискримінаційного законодавства. - Застосовувати інтерсекційний підхід при проведенні ґендерної експертизи законів та підзаконних актів.	Міністерство юстиції
Провести загальнодержавний перепис населення з дезаґригацією даних за ознакою статі.	Державне агентство статистики
Міжнародній спільноті та організаціям громадянського суспільства	Відповідальний суб'єкт(и)
Проводити тренінги для журналістів щодо дотримання принципів інклюзивності, ґендерної чутливості та етичності у їхній професійній діяльності. Зусилля також повинні бути спрямовані на боротьбу з ейджизмом та упередженим ставленням щодо молодих людей.	Міжнародні організації, ОГС
Підтримувати створення сильних коаліцій та партнерських відносин між різними суб'єктами громадянського суспільства — організаціями людей з інвалідністю, жіночими групами, молодіжними організаціями, організаціями ВПО та ромів — які представляють інтереси різних груп громадян.	Міжнародні організації, ОГС
Підтримувати жінок, молодих людей та представників/-ць традиційно недостатньо представлених соціальних груп для формування у них навичок, необхідних для активної участі у політичному житті.	Міжнародні організації, ОГС, політичні партії
- Проводити тренінги для органів місцевого самоврядування з бюджетування інклюзивних заходів. - Проводити програми з лідерства для молодих представників спільнот ВПО, людей з інвалідністю та ЛГБТК, особливо у сільській місцевості.	Міжнародні організації, ОГС

Інформаційні та просвітницькі програми для виборців та громадянська просвіта	Відповідальний суб'єкт(и)
Розробити комплексну стратегію розповсюдження повідомлень щодо важливості та «доданої вартості» від залучення до політики та ширшого представництва у виборних органах членів традиційно недостатньо представлених соціальних груп.	Міжнародні організації, ОГС
Підсилювати потенціал ЦВК для розробки та реалізації ініціатив з просвіти виборців, особливо спрямованих на вразливі та традиційно недостатньо представлені соціальні групи, таких як молоді люди та мешканці сільської місцевості.	ЦВК
Включати повідомлення про толерантність, соціальну справедливість та гендерну рівність до програм громадянської освіти в закладах освіти.	Міністерство освіти
Забезпечити включення зрозумілих повідомлень про політичну участь жінок до кампаній з просвіти виборців, особливо у сільській місцевості.	ЦВК, Міжнародні організації, ОГС
Політичним партіям	Відповідальний суб'єкт(и)
Залучати до лав партії та включати у виборчі списки більше представників/-ць традиційно недостатньо представлених соціальних груп, в тому числі жінок, ВПО, людей з інвалідністю, представників сексуальних та етнічних меншин.	Партії
Посилювати внутрішньопартійну демократію, включно з процесом висунення кандидатів/-ок та принципами формування партійної структури і лідерства.	Партії
Збільшити партійну фінансову підтримку для жінок-кандидаток та представників традиційно недостатньо представлених соціальних груп.	Партії
Заохочувати партійне керівництво забезпечувати жінок та кандидатів від традиційно недостатньо представлених соціальних груп належними ресурсами для ведення виборчої кампанії, а також ефірним часом та висвітленням у ЗМІ.	Партії
Заохочувати партії до розробки гендерної політики та процедур для протидії сексуальним домаганням та проявам насильства щодо жінок під час виборчих процесів.	Партії

Додаток 1 — Чому IFES обрав партисипаційний метод дослідження?

Такий метод проведення дослідження передбачає участь в оцінюванні, а відтак і привнесення власного досвіду та поглядів на проблеми експертами та представниками тих груп громадян, які потерпають від різних проявів дискримінації, і чия думка часто не враховується у визначенні програмних стратегій, спрямованих на активізацію саме їхньої участі у політичному житті. Учасникам пропонується працювати в групах, аби визначити та представити ключову інформацію про бар'єри та можливості для політичної участі, яку вони потім аналізують, класифікують та на її основі визначають специфічні пріоритети. Така методологія дозволяє бути почутими навіть тим, чий голос зазвичай «заглушається» більш активними співрозмовниками під час традиційних групових інтерв'ю. Як результат, даний метод дозволяє зібрати багато якісних даних та інформації щодо найбільш актуальних питань саме від першоджерел, а також провести попередній аналіз зібраної інформації за участю зацікавлених сторін.

Завдяки співпраці та спільній участі, інтерсекційна система оцінювання надає змогу партнерам створювати міжгалузеві коаліції та об'єднувати свої зусилля і голоси для посилення адвокації тих чи інших змін. Використовуючи звіт за результатами інтерсекційного оцінювання як керівний документ, партнери можуть розробляти цільові інклюзивні ініціативи та проектні заходи для підтримки спільних ідей та захисту інтересів різних вразливих груп громадян. Дана оцінка може також бути використана для інформування про подальші програми, до участі та підтримки яких ОГС залучатимуть партнерів-чоловіків, політиків, політичні партії, правозахисників та інших стратегічних партнерів для забезпечення реальних змін.

Якими є найбільш поширені критичні зауваження щодо застосування інтерсекційної системи оцінювання, і до яких кроків вдається IFES для нівеляції потенційних похибок і проблемних моментів?

Найчастіше критика лунає на адресу інтерсекційного методу дослідження через «відсутність чітко визначеної інтерсекційної методології».⁷⁴ Відтак, розробляючи методологію власного оцінювання, IFES намагався вирішити основні критичні зауваження щодо загальних методологічних проблем і запропонувати натомість чіткий, прямий підхід для перетворення концептуальної основи на стратегію дослідження.

Проблемний аспект: Аналіз даних має проводитися інтерсекційним, а не кумулятивним методом.⁷⁵ Інтерсекційний аналіз вивчає одночасну і взаємопов'язану участь різних категорій ідентичностей, які перетинаються і створюють унікальний досвід; тоді як кумулятивний (накопичувальний) аналіз дозволяє просто виокремлювати прояви нерівності, з якими стикається кожна окрема соціальна група. Кумулятивний підхід може бути шкідливим, адже «він концептуально відображає досвід людей як окремих, незалежних та сумарних» і це передбачає, що «особисті ідентичності та/або обумовлені такими ідентичностями дискримінацію можна

⁷⁴ Nash, Jennifer. "Re-Thinking Intersectionality." *Feminist Review* 89: pp. 1–15, 2008. https://www.mackenzian.com/wp-content/uploads/2016/02/Nash_RethinkingIntersectionality2008.pdf

⁷⁵ Bowleg, Lisa. "When Black + Lesbian + Woman ≠ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research." *Sex Roles* 59, no.5–6: pp. 312–325, 2008. https://www.researchgate.net/publication/225937429_When_Black_Lesbian_Woman_Black_Lesbian_Woman_The_Methodological_Challenges_of_Qualitative_and_Quantitative_Intersectionality_Research

класифікувати».⁷⁶ Інша проблема полягає в тому, що такий підхід спрямований на узагальнення досвіду якоїсь однієї соціальної групи, без урахування будь-яких нюансів індивідуального досвіду представників такої групи. Тут також слід брати до уваги традиційні «цисгендерні привілеї», тобто коли, наприклад, у загальному визначенні «жінки» зазвичай мається на увазі досвід цисгендерної жінки, яка є представницею основної етнічної групи без статусу інвалідності, при цьому просто не враховується досвід тих жінок, які зазнають комплексної дискримінації за ознаками раси, соціального походження, релігійних переконань, статусу інвалідності або ВПО.

Заходи реагування IFES: У системі оцінювання IFES учасників та учасниць фокус-груп просять визначити рівень впливу різних ідентичностей на рівень їхньої політичної активності за спеціально підготовленим списком, який серед опцій передбачає «інше», що стимулює відкрите обговорення будь-яких додаткових факторів впливу, запропонованих самими учасниками. Модерація обговорення дозволяє виявити різні форми взаємодії таких впливів та причинно-наслідкові зв'язки.

Проблемний аспект: Для того, аби респонденти поділилися своїм реальним особистим досвідом, питання для інтерв'ю мають бути опрацьовані таким чином, щоби максимально убезпечитися від упереджених відповідей, але водночас вони мають забезпечувати отримання даних та відповідей на чітко визначені дослідження питання. Іншими словами, як згадує один із дослідників, «чи варто під час проведення інтерв'ю ставити пряме запитання про інтерсекційність, або ж інтерв'юер має очікувати, що воно виникне під час бесіди без штучної «підводки» до теми?»⁷⁷

Заходи реагування IFES: У процесі збору даних для оцінювання IFES застосовує змішаний підхід для прямого та опосередкованого обговорення питання інтерсекційності. У фокус-групах обговорюється досвід участі в політичному житті, а питання інтерсекційності, як правило, органічно виникають протягом дискусій з учасниками. Щодо інтерв'ю з ключовими «гравцями», їм ставляться як прямі, так і непрямі питання, які стосуються окремих вразливих груп громадян.

Проблемний аспект: Необхідно забезпечити відбір учасників дослідження методом вибірки, аби були рівнозначно представлені люди з різним досвідом.⁷⁸ Якщо оцінювання передбачає аналіз декількох соціальних груп, інформацію для вивчення інтерсекційності лише двох-трьох ідентичностей можна отримати в окремих групах.

Заходи реагування IFES: IFES намагається вирішити цю проблему шляхом випадкового відбору учасників фокус-груп, беручи до уваги як проживання у містах та у сільській місцевості, так і різний рівень їхньої громадянської активності. IFES навмисно забезпечує баланс різних ідентичностей в межах кожної групи, в тому числі щодо релігійних вірувань та місця проживання. У тих країнах, де випадковий відбір учасників ускладнюється через побоювання або неготовність

⁷⁶ Там само, ст. 314.

⁷⁷ Windsong, Elena Ariel. "Incorporating intersectionality into research design: an example using qualitative interviews." *International Journal of Social Research Methodology*, 21:2, pp. 135–147, 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13645579.2016.1268361>

⁷⁸ Hunting, Gemma. "Intersectionality-informed Qualitative Research: A Primer." *The Institute for Intersectionality Research & Policy, Simon Fraser University*, 2014. <https://www.ifsee.ulaval.ca/sites/ifsee.ulaval.ca/files/b95277db179219c5ee8080a99b0b91276941.pdf>

людей до самоідентифікації з певною групою — наприклад, якщо приналежність до ЛГБТК визнається кримінальним злочином — IFES завжди зазначає, що такі учасники частіше запрошуються зі спільноти ОГС, аніж методом загальної вибірки.

Проблемний аспект: Часто вразливі групи громадян є предметом досліджень, але вони не можуть надавати свої коментарі та зауваження щодо кінцевих звітів за результатами вже проведених досліджень, а також не бачать практичних змін у своєму повсякденному житті після того, як вони обговорювали питання з аналітиками.

Заходи реагування IFES: Залучення тих «гравців», з якими проводилися інтерв'ю, та учасників фокус-груп до обговорення отриманих результатів оцінювання з командою аналітиків доводить важливу, а не «формальну» участь кожного з них в процесі дослідження. Крім того, максимально поширюються розроблені за результатами оцінювання рекомендації для уряду, громадянського суспільства, політичних партій та засобів масової інформації, адже IFES усіляко заохочує скористатися результатами дослідження для розробки і реалізації більш ефективних програм адвокації та міжнародної технічної допомоги.

Додаток 2 — Біографії авторів

Вірджинія Аткінсон, Старша міжнародна радниця з питань інклюзії Міжнародної фундації виборчих систем, Сполучені Штати Америки

Вірджинія Аткінсон має більше ніж десятилітній досвід у сфері міжнародної адвокації та нарощування потенціалу, орієнтованого на розширення можливостей уразливих соціальних груп. Вона — старша міжнародна радниця з питань інклюзії в IFES, де відповідає за здійснення стратегічного керівництва портфоліо організації щодо прав людей з інвалідністю, а також за надання технічної допомоги та навчання ОГС і зацікавлених сторін у державних органах влади щодо питань інклюзивної демократії та управління. Вона курує впровадженням інтерсекційного підходу у розробці програм IFES, включаючи ініціативи щодо просування прав жінок та молоді, які ототожнюють

себе з комплексними соціальними ідентичностями.

Аткінсон є провідною авторкою посібника *«Рівний доступ: як включити осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів»* та очолює процес удосконалення глобального онлайн ресурсу ElectionAccess.org про політичні права людей з інвалідністю. Її статті опубліковані в наукових та практичних журналах, у тому числі у *Нордичному журналі з прав людини, журналі про вибори в Африці та Європі*. Аткінсон активно бере участь у роботі численних регіональних та міжнародних правозахисних груп, зокрема, як радниця Загальної виборчої мережі щодо питань доступності для людей з інвалідністю в Асоціації країн Південно-Східної Азії та є членкинею Консультативної ради Інституту з питань інвалідності та державної політики Американського університету та експертної групи щодо прав людей з інвалідністю Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). До того, як приєднатися до команди IFES, вона працювала у Survivor Corps — організації, яка займається адвокацією за права людей, які пережили конфлікт. Аткінсон здобула ступінь магістра з міжнародних відносин у Редінгському університеті (Англія).

Мередіт Апплгейт, Програмна радниця офісу Міжнародної фундації виборчих систем у Києві, Україна

Мередіт Апплгейт — програмна радниця IFES в Україні. Вона має більше 10 років досвіду роботи у розробці, управлінні та впровадженні виборчих та демократичних програм в штаб-квартирі та у регіональних офісах. Зокрема, її робота зосереджена на просуванні гендерної рівності, розвитку громадянського суспільства, просвіті виборців та громадянській освіті, а також на правах людей з інвалідністю. Мередіт обіймала довгострокові посади в Індонезії, Бірмі/М'янмі та Україні. Вона також працювала над коротко- та середньостроковими завданнями щодо виборчих компаній, громадянської освіти та просвіти виборців, а також припиненням насильства щодо жінок у виборчих

процесах, у тому числі для Організації Об'єднаних Націй (ООН), гендерної рівності та розширення можливостей жінок у Сьєрра-Леоне, Програми сталого розвитку ООН у Молдові та програмах IFES у Камбоджі, Домініканській Республіці, Непалі та Тиморі-Лешті.

Апплгейт здобула ступінь магістра з питань гендеру, розвитку та глобалізації у Лондонській школі економіки і ступінь бакалавра з міжнародних відносин та англійської мови у Північно-Західному університеті (США).

Олександра Палагнюк, Менеджерка з питань ґендеру та інклюзії офісу Міжнародної фундації виборчих систем у Києві, Україна

Олександра Палагнюк має досвід у сфері прав людини, ґендеру, дослідженні міграційних процесів та просуванні демократії. Вона здійснює нагляд за виконанням усіх активностей та ініціатив офісу IFES в Україні, які стосуються питань ґендеру та інклюзії, у тісній координації з програмними командами. До того, як приєднатися до команди IFES у 2019 році, вона майже чотири роки працювала у департаменті стратегічного реформування сектору цивільної безпеки Консультативної місії Європейського Союзу в Україні та посаді фахівчині з прав людини та ґендерних питань. Олександра здобула ступінь магістра права з відзнакою за спеціальністю «Європейське та міжнародне право» у Бременському університеті (Німеччина). Вона проводила дослідження з міграційної політики на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) в Інституті державного управління в Україні.

Юлія Кривінчук, Старша асистентка проекту з політичного фінансування офісу Міжнародної фундації виборчих систем у Києві, Україна

Юлія Кривінчук приєдналася до команди IFES у 2017 році як асистентка з досліджень та була залучена до низки заходів, пов'язаних із реформою політичного фінансування, зміцненням розслідувальної журналістики в Україні, громадянською освітою та посиленням участі жінок в українській політиці. Наразі Юлія працює над проектом «Гроші в політиці», зокрема надає підтримку у реалізації проекту та бере участь у дослідницьких ініціативах, у тому числі з питань політичного фінансування та ґендерної рівності на виборах в Україні. Кривінчук закінчила Київський національний лінгвістичний університет у 2016 році та працювала перекладачем та редактором над різними ініціативами у сфері Європейської інтеграції, належного врядування та міжнародних відносин. Вона є випускницею Програми стажування в Апараті Верховній Раді України 2017 року та Літньої академії для молодих фахівців (SAYP) 2018 року від Шведського Інституту.

Жозефіна Дайєр, Колишня асистентка проекту з питань ґендерної рівності та соціальної інклюзії офісу Міжнародної фундації виборчих систем у Києві, Україна

Жозефіна Дайєр має ступінь магістра політичних наук за спеціальністю «Світова політика та суспільні зміни» Університету Мальме, отриману в якості стипендіатки програми Вісбі від Шведського інституту, та ступінь бакалавра міжнародних відносин з відзнакою за спеціальністю «Міжнародні організації та дипломатична служба» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вона проходила стажування в Amnesty International Україна та Центрі громадянських свобод, а також працювала у Freedom House Україна, IFES в Україні та Інституті інноваційного врядування. Основними сферами інтересів Жозефіни є доступність інформації, соціальна інклюзія та цифрові інновації.

Global Expertise. Local Solutions.
Sustainable Democracy.